Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986
чылдың
сентябрь
13
суббота
№ 216 (13216)

1925 чылда үндезилеттинген.
Өртээ 3 көпеек.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Горькийниң автозаводунуң коллективиниң өг-бүле бүрүзүн тускай квартира-биле хандырар сорулганы шиитпирлээр талазы-биле эгелекчи саналын СЭКП ТК-ның Политбюрозу сентябрь 11-де болган хуралынга чүүлдүгзүнүп көрген. Заводтуң коллективи ол сорулганы шиитпирлээрин дүргедедирин бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң болгаш ажыл-агый чорударының чаа методтарының байдалдарында ажылдап алган акша-хереглиин улам-на кампалгалыг база тодаргай сорулгалыг ажыглаарының күсели-биле шиитпирлээринче чүткүп турар. Чуртталга тудуунга капитал салыышкынын улгаттырары 1995 чылда-ла автозаводтуң өг-бүле бүрүзүнге тускай квартираны хандырар арганы бээр.

Горькийниң автозаводунуң коллективиниң партияның XXVII съездиниң программыг айтыышкыннарын боттандырып чорударынче угланган эгелекчи саналының чугулазын демдеглээш, ол эгелекчи саналды улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга нептередирин, организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды бүдүрүлгени улам мынай интенсификастаарынче, тудугнуң шынарын бедидеринче, тудуг баазазын быжыглаарынче болгаш ажылчы чоннарның чуртталга байдалын бүгү хемчеглер-биле экижидеринче угландырарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, СЭКП крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга Политбюро саналдаан.

Күш-ажылдың хоочуннарының амыдырал байдалын улам мынай экижидери-биле болгаш ниитилел бүдүрүлгезинге оларның улам-на идепкейлиг киржиринге идиг бээри-биле ажылчы чоннарның пенсия хандырылгазының дугайында чаа Хоойлуну белеткеп эгелээрин Политбюро чугула деп санаан. Ону кылып тура, төп органнарга, хөй-ниити организацияларынга, парлалгага, радиога болгаш телевидениеге кээп турар хөй-ниитиниң саналдарын кынамчалыы-биле өөренип көрген турар.

Харылзааның ченсек-херекселдериниң техниктиг деңнелин бедидер талазы-биле хемчеглерни төлевилеп тургускан. Улус ажыл-агыйының болгаш чурттакчы чоннуң херегледерин улам-на долузу-биле хандырар болгаш оларның шынарын бедидер сорулга-биле эң чаа аппаратураны бүдүрүп үндүрериинге эргежок чугула материалдарны болгаш комплектилээр кылыгларны ажылдап кылырын база бүдүрерин организастаарын, а ол ышкаш айыткан техниканы бүдүрүп турар заводтарны чаартырын, оларны мурнакчы технология-биле чепсеглээрин ол хемчеглерде баш удур көрүп турар.

Политбюроның хуралынга ядролуг энергетиканга айыыл чок байдалды хандырар талазы-биле делегейниң кады ажылдажылгазын быжыглаарының айтырыгларын чугаалажыр, сентябрьның төнчүзүнде болур, МАГАТЭ-ниң Кол конференциязының тускай сессиязынга Совет Эвилелиниң киржири-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген. Ол чугула сорулганы херек кырынга шиитпирлээринге ядролуг энергетиканың айыыл чок чоруунуң делегей чурумун тургузарының дугайында Совет Эвилелиниң бүгү делегейде калбак деткимчени алган саналдары долу хемчеглерге дүгжүп турар. Ядролуг айыыл чок чорук атомнуг дайынга материалдыг белеткелди соксадыры-биле тудуш холбашкан болгаш ооң оруунга чугула базым ядролуг шенелделерден ойталаары болур деп, Политбюро онзалап демдеглээн.

Швейцарияның Федералдыг Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, даштыкы херектер департаментизиниң начальниги П. Обер-биле эштер Н. И. Рыжков болгаш Э. А. Шеварднадзе оларның чугаалажыышкыннарының дугайында дыңнадыгны чугаалажып көргеш, бистиң чурттарывыстың аразында политиктиг чугаалажыышкыннарны болгаш кайызынга-даа ажыктыг ажыл-ишчи харылзааларны улам мынай хөгжүдеринче Совет Эвилелиниң чүткүлдүүн Политбюро илереткен.

Совет күрүне делегациязының У. Кекконенниң орнукшудуларының ёзулалынга киржип, Хельсинкиге чоруп турган үезинде Финляндия Республиканың президентизи М. Койвисто-биле беседазының дугайында эш П. Н. Демичевтиң дыңнадыын чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга совет экономиканың хөгжүлдезиниң, даштыкы күрүнелер-биле харылзааларның болгаш делегейниң кады ажылдажылгазын быжыглаарының чамдык өске-даа айтырыгларын чугаалажып көрген.

БҮГҮ-РОССИЯ НИИТИЛЕЛИНИҢ VIII СЪЕЗДИЗИ

Кижиниң амыдыралы бойдустан чарылбас. Ол харылзаа сырый болган тудум, кижилериниң салым-чолу болгаш ону долгандыр турар бойдус улам чааган болур. Россия Федерациязында, бистиң бүгү чуртувуста ышкаш, бойдусту камгалаар база ооң байлактарын чогумчалыг ажыглаар талазы-биле хөй чүүлдерни кылып турар.

«Бойдус байлаан ажыглаары дээш контрольду күштелдирерин, чурттакчы чоннуң экологтуг кижизидилгезин калбартып чорударын партия эргежок чугула деп санап турар», Партия Программазында ынча деп бижээн. Москвага Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга сентябрь 11-де ажыттынган Бойдус камгалаарының бүгү-россия ниитилелиниң VIII съездизиниң ажылының бедик негелделиг чоруун партияның ол чагыы тодаргайлаан.

Бойдус камгалаарының бүгү-россия ниитилелиниң Төп Чөвүлелиниң президиумунуң даргазы, Кодээ ажыл-агыйы эртемнериниң В. И. Ленин аттыг бүгү-эвилел академиязының академиги В. Н. Виноградовтуң отчёт илеткелинде болгаш санал берген делегаттар СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринде бойдусту камгалаарының болгаш бойдус байлактарын чогумчалыг ажыглаарының социал болгаш экономиктиг улуг ужурдузалыг деп санаанын онзалап демдеглээн.

Эрткен беш чылда Россия Федерациязынга бойдус камгалалынга элээн акша-хереглиини — 25 миллиард хире рубльди чарыгдаан. Ол бодунуң түңнелдерин берген. Элээн каш үлетпүр районнарында агаарның газ-биле хирлениири эвээжээн. Атмосфераже хоралыг бүдүмелдерни үндүрери 10 хуу эвээжээн. Ынчалза-даа кылдынган чүүлдер үениң негелделеринге дүүшпек эвес деп, санал бергеннер демдеглээн. Экономиканың дүрген хөгжүлдезиниң, социал улуг сорулгаларны шиитпирлээриниң үезинче чурт кирген, кончуг улуг девискээрлерни ажыл-агыйга шиңгээдип ап турар, мурнуунда билдинмейн турар технологиялар кестүп келген, кандыг-бир хире чергези-биле бойдуска салдар чедирип турар факторлар тыптып келген. Дүрген хөгжүлде бойдус-биле удурланышкак болбас, ол аңаа багай салдар чедирбези өскертпес ужурлуг негелде болур ужурлуг.

Ооң-биле холбаштыр «Соңгу болгаш Сибирь хемнериниң сугларын өскээр аксыр ажылдарны соксадыр дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа хүлээп алган доктаалын съездиниң делегаттары улуг сеткил ханыышкыны-биле демдеглээннер.

Съездиде 600 хире делегаттар, эвилелдешкен республикалардан аалчылар, социалистиг чурттарның бойдус камгалаар организацияларының төлээлекчилери киржип турар. Съездиниң ажылынга СЭКП ТК-ның Кодээ ажыл-агый болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы И. К. Капустян, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Л. Б. Ершин, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелдериниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның харысалгалыг ажылдакчылары, эртемденнер киржип турар.

Съезд бодунуң ажылын уламчылап турар. (СЭТА).

Сентябрь—мал чемнери белеткээриниң болгаш дүжүттү чидириг чок ажаап алырының шалыпчы айы

ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫЫШКЫНЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының дүжүдүн чогуур үезинде чидириг чок ажаап алыр дээш социалистиг чарыш республиканың ажыл-агыйларында улам калбарган. Ылаңгыя «Чодураа», «Бурунгаар», «Октябрьның 30 чылы», «Дөң-Терезин» совхозтар дүжүт ажаалдазын шалыпкып чорудуп, бар бүгү техниканы болгаш кижи күжүн бүрүн ажыглап, тараажылар ортузунда социалистиг чарышты дээштиг тургусканындан өске ажыл-агыйларны ажаап алыышкын талазы-биле оранчок мурнап турар.

Чөөн-Хемчикте «Искра», Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозтар дүжүт ажаалдазын организас чок чорудуп турар. Сентябрь 11-ниң байдалы-биле алырга, олар дүжүт ажаалдазын дөңгүп-ле 5 хуу чедирген. Амгы чылыг хүннерни долу ажыглап, дүжүттү кыска хуусаада чидириг чок ажаап алырынче бүгү күштү мөөңнээри ук ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негеттинип турар. Бир эвес чугула хемчеглерни, чогуур ажылдарны дарый албас болза, хайыраан дүжүттүң хар адаанче кирер бээриниң бүгү бэрымдаалары бар. Ону чүгле шудургу, организастыг ажылдар болдурбайн барып болур.

Күрүнеге тараа дужаар талазы-биле Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем районнар ажылын чоокку хүннерде улам шапкынчыткан. Ол районнарның ажыл-агыйлары — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 837 тонна, «Революцияның чалбыыжы» — 804 тонна, «Бүрен»—884 тонна, «Саян»—746 тонна тарааны Кызылдың сайгарылга баазазынга дужааган.

Сентябрь 12-ниң медээзи-биле алырга, республикада дүжүт ажаалдазының байдалы мындыг: **бирги одуругда — кезер шөлү, ийгизинде —** ажааган шөлү, үшкүзүнде — бир гектарга онаалтыр алган дүжүдү.

Бай-Тайга	1183	539	10.9
Мөңгүн-Тайга	—	—	—
Барыын-Хемчик	3410	1542	13.8
Өвүр	—	—	—
Сүт-Хөл	4753	2011	15.7
Чөөн-Хемчик	12433	2890	9.6
Улуг-Хем	16142	5871	18.6
Таңды	42210	19763	11.5
Бии-Хем	25307	10870	11.6
Тожу	—	—	—
Каа-Хем	25895	14921	8.5
Тес-Хем	2202	2036	12.1
Эрзин	3023	1295	9.6
Кызыл	23899	12571	10.5
Республика	161057	74339	11.4
Эрткен чылын	160000	37038	10.5

Республикада 406,5 гектар картофель ажааттынган, оон 3472 тонна дүжүт алдынган. Эрткен чылын 409 гектардан 3268 тонна картофель алдынган турган. Бир гектардан дүжүт: бо чылын — 85 центнер, эрткен чылын—80 центнер.

Ногаа 1350 гектардан 1213 тонна ажааттынган. Эрткен чылын 1255 гектардан 1165 тонна алдынган турган. Дүжүдү: бо чылын 64, эрткен чылын 123 центнер.

Тараажылар, бүгү күжү-күштү болгаш курлавырларывысты дүжүттү кыска хуусаада ажаарынче мөөңнээлиңер!

Бөгүн **«ШЫН»** солун **КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН** «Ленинчи орук» совхозтуң тараажыларынга тураскаадып көдүрген.

Каа-Хем районда **«ЛЕНИНЧИ ОРУК»** совхозтуң тараажылары сентябрьның 18-ке чедир 3984 гектар черниң 2600 гектарын (азы 65.3 хуузун) кескен болгаш ооң 1530 гектарын (азы 58.8 хуузун) бастырып алган. Бастырган черден 1685 тонна азы бир гектарга онаалтыр 11 центнер дүжүт алдынган. Дүжүт ажаалдазы улам шапкынчып турар.

Дүжүт ажаалдазының мурнакчыларындан үлегер алыңар!

ҮШ СОВХОЗ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Сентябрь 10-га чедир «Кызыл тараачын» совхоз 3218 тонна, «Хадын»—1210 тонна, «Эрбек»—1114 тонна сигенни кезип белеткээш, ол талазы-биле планныг онаалдаларын ажыр күүсеткен.

Ол ышкаш «Саян» совхоз силос салырының планын 4683 тоннага ажыр күүседипкен (планы 17500 тонна).

Бии-Хем районга ниитизи-биле план ёзугаар 59148 тонна силос салыры көрдүнген болза, херек кырында бо хүннерге чедир 60070 тонна силосту салгаш, планын ажыр күүсеткен. Ажыл-агыйлар сентябрь 10-га чедир 13116 тонна сигенни кезип белеткээн. Мал чемниң белеткели уламчылап турар.

Бистиң корр.

ТЕМПИНИ ШАПКЫНЧЫДАР

Мал чеми белеткелиниң шалыпчы ийи айынга киришкен Сүт-Хөл районнуң совхозтарының ажыл-ишчилери сентябрьның сеске чедир 10062 тонна сигенни белеткээн, бөдүүн мал чеми белеткээр планының 83,9 хуузун күүсеткен. Сенажты 7012 тоннаны, силосту 1333 тоннаны белеткеп, планныг онаалдаларын күүседир чоокшулаан.

Ажыл-агыйлар аразында калбарган социалистиг чарышка «Сүт-Хөл» совхоз мурнап турар. Бөдүүн болгаш чулуктуг мал чеми белеткээр планын ол күүсеткен, мал чеми белеткээрин ам-даа үргүлчүлевишаан.

* * *

«Алдан-Маадыр», «Октябрь 30 чылы» совхозтар сиген белеткелиниң планын күүседири-биле организастыг ажылдап турар. Ынчалза-даа «Алдан-Маадыр» совхоз силос салыр планын 44 хуу, «Октябрь 30 чылы» совхоз сенаж салыышкынын 54 хуу чедирген, чулуктуг чем белеткээрин хожудаткан.

Карл Маркс аттыг совхозтуң удуртукчулары мал чемиин белеткелиниң темпизин дүргедетпейн турар. Ол ажыл-агый ам 1421 тонна сигенни белеткеп, планының 60 хуузун, силос салыр онаалдазының 53 хуузун күүседип, хожудаашкынныг ажылдавышаан.

М. СЕВЭЭН.

ЧҮГЕ ЧИДИРИГЛИГИЛ?

⊙ ТАРААЛАР ЧЫДЫПКАН.
⊙ КАЙЫ КОМБАЙНДАН ТӨКТҮП ТУРАРЫЛ?
⊙ ЭКИНИ ЭКИ ДЭЭР.

Сөөлгү хүннерде агаар-бойдус чүгээртээн, ажыл-иш хову турлагларында хайныккан. Бо удаада «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырының тараажыларының ажыл-ижи-биле таныштырайн. Совхоз боду 4100 гектар черниң тараазын ажаап алыр. Амдыызында оон ап турар дүжүт эки. Бир гектардан 20 центнер тарааны ниити совхоз ап турар.

Хайыракан салбыры бо хүннерде 1128 га черниң тараазын чыттыр кестирген. Оон 535 гектарын бастырган. 1156 тонна тараа ажаап алдынган.

Баян-Колдуң хову-трактор бригадазының кежигүннери Сенекте тарааны дөрт кестирип турар. Олар бо хүннерде 20 га черниң тараазын дөрт кестиргеш, Арыг-Бажының шаңынче сөөртүрүп үргүлчүлевишаан. Ында ажылдап турар он комбайнда ийи-ийи комбайнерлер быжыглаттынган. Олар аяс хүннерни ажыглап, эртенгиниң сес шактан эгелээш дүнекиниң ийи шакка чедир тарааны кестирип турар. Сөөлгү үеде ажылдаар шак хевээр артса-даа, а ажылдың темпизи оожумнаан. Сыпта турар тараалар чыдыпкан. Ону кестирерде, комбайннарны оожум чорудар апаар. Ынчангаш ажылдың темпизиниң дүрген чорбайн турар бир чылдагааны ында. Ол черниң тараазы дүжүткүр болганы-биле комбайннарның бункерлери удаа-дараа дола бээр, а ооң тараазын уруп алыры-биле келир машиналар хожудап турар. Ынчангаш ажылдың оожум чоруп турарының ийиги чылдагааны база ында.

— Комбайннарның тараа кестирип турарының байдалы кандыгыл, мажак чокка ажаап алырының талазы-биле чүнү чугаалап болур силер, Анай-оол Аркадьевич?— деп айтырдым.

— Ам дээрезинде туруушкун чок ажылдап тур бис. Үрелип турар кезектер чок. Ийе, чаңгыс таварылгалар болгулай бээр. Слесарьлар ону дораан кыла кааптар улус бо. Силер безин көрүп тур силер ыйнаан. Бо черде ийи, чаңгыс тараа төктүгүлеп калган-дыр. Чогум кайы комбайндан төктүп турарын билип чадап тур бис. Дүъштеки чем үезинде хынап көөр бис — деп, салбырның агроному А. А. Анганкан чугаалай-дыр.

Комбайннарның соондан кылаштап, черде тарааларны санап көрдүм. Он базым черде 10 ажыг тараа бар болду. Ол хүн комбайнерлер 10 гектар черниң тараазын кескен. Оларның ында чидирген тараазының деңнели бир гектардан-на 3—5 килограмм. Комбайнер-даа, агроном-даа ону таптыг санап көрген бе? Чок. Ону кым-даа санаваан.

Үстүнде чугаалаанывыс, совхозтуң тараа шөлү 4100 гектар болгай. Оон кайы хире чидириг болур-дур, санап көрүңер даан.

Чүге чидириглигил? Бо айтырыгга совхозтуң кол агроному Иван Андреевич Иванов кандыг харыы бээрил? Он комбайнның аразындан чүгле Виктор Доспанның комбайны тараа мажактавас болган. Өскелери чүге мажактап турарыл? Азы техниканы баштайгы шенелде кезиишкинни чорудуп турган хынавайн барганы ол бе?

Экини эки дээр бис. Он комбайнерлерниң аразында чээрби ажыг чыл иштинде ажылдап келген хоочуннар-даа, аныяктар-даа бар. Олар шупту чаңгыс дем-биле ажылдап турар. Хоочун комбайнерлер Тумат Кара-оол, Майынды Намнаң-оол аныяктарны арга-дуржулгага, тарааны кадыр болгаш оргу черлерге кестирериңге өөредип турар. Сөөлгү он хонуктуң түңнели-биле алырга, тарааны чыттыр кестирериңге Чаш-оол Дондуу, Дыртык-оол Саңмай-оол, Андрей Хураган-оол, дөрт кестирериңге Виктор Доспан, Анай-оол Ензак олар шылгарааннар.

Тиилекчилерни шаңнап, мактап турары өөрүнчүг. Ынчалза-даа социалистиг чарышка шынар талазы-биле айтырыгны бирги черге тургузар ужурлуг турган. Ынчан, шынап-ла, ёзулуг мурнакчы кижини илередири берге болуру магат чок. Социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрерде, бүгү талазын көөрү чугула. Чаңгыс талалаар чорукту болдурбазын совхозтуң профэвилел комитети, комсомол организациязы чарыштың негелдезин ам-даа өөренип көөрү күзенчиг.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

ЧУРУКТА: кескен тарааны чудуруп турары.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ДУРЖУЛГА СОЛЧУП КЭЭП ЧОРААН

Совет-моол найыралдыг харылзааларның планын ёзугаар бистиң республикага МАР-ның Завхан болгаш Баян-Улгий аймактарының нам болгаш эрге-чагырга органнарының ажылдакчыларының төлээлекчилери эрткен хүннерде кээп чораан.

Делегацияны СЭКП обкомунуң ийиги секретары Г. Н. Долгополов хүлээп алган болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин, партия ТК-ның эде тургузуушкунну, социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедир талазы-биле угланыышкынын амыдыралга боттандырар талазы-биле республикада ап чоруттунуп турар хемчеглерни, он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле ажылчы чоннуң тура-соруктуг ажылының дугайында республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң чедиишкиннерин чугаалаш; бо бүгү ажыл-херектерге партия организацияларының, коммунистерниң ролюн көргүскен.

Моол аалчылар СЭКП Кызыл хоорукомунуң, хооркүүскомунуң төлээлекчилери-биле кады В. И. Лениннiң тураскаалынга чечектер салган, хоорайның тураскаалдыг черлеринге, 60 маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге чораан. Аалчыларга Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Д. Л. Тиимей хоорайның социал-культура чаартылгазының, ооң мооң соңгаарты хөгжүлдезиниң дугайында чугаалаан.

Кызылдың № 4 ортумак школазынга, № 6 уруглар садынга олар барып, школа реформазын боттандырар, чаштарның кижизидилгезин, өөредилгезин организастап сайзыраңгайжыдар талазы-биле ажылды канчаар тургусканын сонуургап, дуржулга солушкан. «Тудуг кезектери» комбинатта, эът комбинадынга ол бүдүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазы, партия организацияларының организакчы, мобилизакчы ажылы-биле таныжыпкан.

Каа-Хем районга партия райкомунуң, райкүүскомунуң ажылының стиль-методтары-биле таныжып, «Совет Тыва», «Кызыл тук» совхозтарның партия организацияларының чоннуң дыштанылгазын организастаар, культура-спорт комплекстериниң ажылының дуржулгазын көрген.

Аалчылар дүүн СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга барып, партийжи, экономиктиг өөредилгениң системазы-биле таныжып, удавас эгелээр өөредилге чылынга белеткелдиң байдалын сонуургаан.

Моол делегация бөгүн чуртунче аъттаныптар.

С. БАЯН.

ЦЕМЕНТ ЗАВОДУ

Кол тудуг материалы — цементини амгы үеде Тываже Красноярск крайдан даглыг Саянның берге оруктары-биле сөөртүп эккеп турар. Аңаа хөй санныг автомобиль транспорту болгаш хөй-хөй акша-төгерик чарыгдаттынар. Республиканың он ийиги беш чылда социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниң планын ёзугаар аныяк хоорай Чаа Шагаан-Арыгдан ырак эвес черге тус черниң дойдувурак болгаш чугай чиг-эт курлавырларынга цемент заводун тудары көрдүнген.

— Республиканың бүдүрүкчү күштериниң интенсивтиг хөгжүлдезиниң ол тудуу эгелей берген. Ажылдың темпизи шуудап эгелээн. Ында дуржулгалыг бригадалар ажылдап турар —деп, «Шагонартяжстрой» трестиниң кол инженери Анатолий Николаевич Сержактов чугаалады.

Бир чылда завод 274 муң тонна цементини бүдүрерин санап көрген. Ооң-биле кады бүдүрүлге объектилериниң, чуртталга бажыңнарының болгаш орук тудуунга херегдээри-биле үүрмек сайларны база бүдүрер. Бо чылын заводтуң тудуунга чартык миллион рубльди шиңгээдип алыр планныг. Тываның цемент заводунуң төлевилелин кылырынга Новосибирскиниң төлевилел институдунуң архитекторлары амгы үениң технологиязын ажыглаан. Эң ылаңгыя чингеткен улуг хемчээлдиг материалдарны калбаа-биле ажыглаарынче кичээнгейни салган. Аңаа бажыңның кырын хары угда дүглаар металлдан кылган үш каът ханалар болгаш чартык хемчээлдиг чиик чылыг материалдар хамааржыр.

Заводту болгаш өске-даа объектилерни дериринге материалдарны Красноярсктан, металлконструкцияларны Челябинск, Свердловск болгаш чурттуң өске-даа хоорайларының бүдүрүлгелеринден сөөртүр.

Ол микрорайонга цемент тудуундан аңгыда, чаа планнаашкын ёзугаар хөй каът чуртталга бажыңнарын, 1176 олуттуг школаны, универмагты, албан черлерин болгаш социал-культура объектилерин тудар. Ынчангаш цемент заводунуң тудуун республикага бир-ле дугаарында он ийиги беш чылда ажыглалга кирер дээш бүгү күштү мизаар мөөңнеп турар.

Н. ВАНЬКОВ.

ЭСТАФЕТА—ИДЕГЕЛДИГ ХОЛДА

КУСТАНАЙ. (СЭТА-ның корр.) Виктор Могильныйның комбайнында чарыштың тиилекчизиниң тугу кииский берген. Кожазында делиндекте Владимир Петрович — Викторнуң адазы аңаа байыр чедирген. Виктор ажаап алыышкынче бо чылын бир дугаар үнген-даа болза, дуржулгалыг мастерлер-биле чарыжып-шаан, хүнде 360 центнер кызыл-тасты бастырып турар.

НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ, ДИЛЕГЛЕРГЕ ДЫҢНАНГЫР БОЛУРУ-БИЛЕ

Советтер амыдыралы

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга база СЭКП-ның XXVII съездизинге хамаатыларның хуу дилеглеринге, саналдарынга дыңнангыр болур чорукту ужур-дузазын онзалап демдеглээн. Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Советиниң күүскому, чер-чер Советтери, районнуң бүдүрүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң удуртукчулары хамаатыларның чагаа-бижиктеринге, саналдарынга болгаш дилеглеринге дыңнангыр болур дээш чамдык ажылдарны эрткен чылын болгаш бо чылдың эрткен айларында кылган.

Хамаатыларның чагаа бижиктери-биле ажылды сайзыраңгайжыдар талазы-биле айтырыгны Чадаана хоорай, Хайыракан кодээ Советтериниң сессияларынга, район Советиниң күүскомунга чугаалажып келген. Ол ышкаш Чадаана хоорай, Хайыракан, Теве-Хая кодээ Советтери, районнуң төп эмнелгези ажык чагаа хүннерин база организастаан. Хамаатыларны хүлээп алырының чаңгыс аай хүннери, удуртукчуларның чурттакчылыг черлерже, бүдүрүлгелерже болгаш организацияларже үнүүшкүннери практикалаттынып турар.

Мындыг хемчеглерниң ажыы улуг дээрзин бистиң эвээш-биче дуржулгавыс бадыткаан. Ол ажылды хамыктың мурнунда хамаатыларның хомудалын болдурган четпестерниң үнер дөзүнче, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээринге хөй-ниитини калбаа-биле хаара тударынче угландырып келген бис. Ылаңгыя үнүүшкүннер ол-бо айтырыгларны тус черге дарый шиитпирлээринге дыка дузалыг болуп турар.

Совет органнарже хамаатылар кандыг саналдар киирип турарыл? Ооң тодаргай анализин чоокта чаа район Советиниң күүскомунга кылган бис. Бо чылдың эрткен баштайгы алды айында чүгле кодээ Советтерге безин 503 дилег кирген. Оларның иштинде кодээ ажыл-агый айтырыы-биле холбаштыр 37 дилег, транспорт болгаш харылзаа-биле — 16, чуртталга байдалын экижидерин азы бажың бээрин дилээн — 121, уруглар кижизидилгезинге, оларны ясли-садиктерге кииреринге хамаарыштыр — 45 дилег кирген. Ол бүгү-биле чергелештир хоойлу-дүрүмнү, корум-чурумну камгалаары, арагалаашкынны болгаш маңгысталчак чорукту чайладыр талазы-биле саналдар база киргилээн. Күүскомнарга келген 563 чагааның 455-инге чогумчалыг харыыны берген, 8 чагаага тайылбыр кылган.

База бир демдеглээр ужурлуг чүве чүл дээрге, чамдык хамаатыларның хөй-ниитиге ужур-дузалыг дилеглерин киирип турары болур. Чижээ, Хөндергей кодээ Советиниң күүскомунга кирген беш дилегде Культура бажыңын, уруглар садын тударын, силос траншеязын кылырып, семиртилге шөлүн тургузарын дилеп турар. Ол ышкаш ук суурнуң ажылчыннары төң кудумчуну дескилээрин база дилээн болган.

Хөй-ниитиге ужур-дузалыг ындыг билдиришкиннерни хамыктың мурнунда чыыштарга, күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарынга чугааланжыры чаңчыл апарган. Бо чылдың баштайгы чартыында кодээ Советтерниң күүскомнары шак ындыг 16 билдиришкинни сайгарган.

Чоннуң чагаалары болгаш бижиктери-биле ажылды экижиткен черлерге Теве-Хая, Чыргакы, Хайыракан кодээ Советтериниң күүскомнарын айтып болур. Бо Советтер хамаатылардан кирген билдиришкиннерни доктааттынган хуусаазында көрүп, чогумчалыг харыыны берип турар. Харын-даа Теве-Хая кодээ Советке кирген чагаа-бижиктерни күүскомга, комиссиялар хуралдарынга көрүп турар.

Ындыг турбуже, хамаатыларның дилеглеринге, хомудалдарынга тоомча чок чоруктуң фактылары база бар дээрзин айтыры чугула. Хорум-Даг кодээ Советиниң хамаатызы Б. Монгуш ук Советтиң күүском даргазынга бо чылдың февральда-даа билдиришкин берген. А даргага чүгле июньда резолюция салган. Оон аңгыда Хөндергей, Чыраа-Бажы, Хорум-Даг, Шеми кодээ Советтериниң күүскомнарынга хамаатылар аас-биле айтырыг тургузуп кээп турар, а оларның бүрүткели база четпес.

Чадаана хоорай Советиниң күүскомунуң ажылынга хамаарыштыр чемелээр чүүлдер хөй. Чижээ, ооң даргалары чамдык харыыларны дыка озалдадып турар. Советская кудумчузунуң чурттакчыларындан үш кижи ат салган билдиришкинни он беш хонганда харыылаан. Ол ышкаш сиген кезер черлер тускайлаар дугайында хамаатыларның аас-биле кирген дилеглери ында база түңнел чок болуп турар.

Чүгле партия, совет органнарже эвес, районнуң бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының удуртукчуларының адреезинге база хөй чагаалар кирип турар. Бо чылдың эрткен бирги чартыында Чадаанада турар 9 организацияже, албан черинче 396 билдиришкин кирген. Оларның хөй кезии чуртталга байдалын экижидери-биле, школа назыны четпээн уруглар албан черлеринге орун бээри-биле, корум-чурум камгалалы-биле холбашкан. А эң хөй дилег — ажылга киирери-биле база ажылдан шын эвес үндүргени-биле холбашкан болуп турар. Хамаатыларны ажылдан шын эвес үндүрер фактыларның барын ол билдиришкиннер бадыткап турар. Аңаа дараазында чүүлдү чижек кылдыр көрүп болур: райпо ажылдакчызы А. Сакпак бо чылдың февральда район Советиниң күүскомунче билдиришкин киирген. Ону ажылдан шын эвес үндүргенин ында айыткан. Кажан ооң чылдагаанын дүрүм ёзугаар сайгарып көөрүвүске, А. Сакпакты ажылдан үндүргени шын эвес болган. Ону ажылынга катап киирген, ажылдавайн турган үезиниң ортумак шалыңын төлээр ужурга таварышкан.

Хамаатыларның хомудалдарынга, дилеглеринге болгаш билдиришкиннеринге тоомча чок, оларга өй-шаанда чогумчалыг харыы бербес черлерниң чижээнге автотранспорт бүдүрүлгезиниң удуртукчуларын хамаарыштырып болур. Бо чылдың мартта Победа болгаш Лихачев кудумчуларының болук чурттакчылары бажыңнарының таарымчалыг эвезинге, изиг соок сугнуң чогунга АТБ-ның администрациязынга хомудааннар. А квартира хөлезин хевээр дээрзин база айыткан. Бо хомудалга АТБ-ның удуртукчулары мынчага оглуг харыы бербээн. Оон туржук хамаатыларның дилеглери-биле, билдиришкиннери-биле канчаар ажылдап турарын чурттакчыларга дыңнатпайн, оларга отчёт бербейн турар.

Эрткен чылын болгаш бо чылдың эрткен алды айында райкүүском аппарадының база өске-даа харысалгалыг ажылдакчылар 9 чагааның ызы-биле чораан, тус черге хемчег алганнар. Чамдык билдиришкиннерни чер-черлерге шиитпирлеп бээри-биле шилчиткен, оларның тодаргай хуусааларын айыткан.

Райкүүскомнуң ниити килдизи кодээ Советтерниң күүскомнарынга практиктиг дуза чедирер • талазы-биле база чамдык ажылдарны кылып турар. Ындыг-даа болза, бо талазы-биле ажылдың деңнели ам-даа куду дээрзин миннир ужурлуг бис. Хамаатыларның дилеглерин, билдиришкиннерин сайгарарда, Советтиң активин, улусчу контролёрларны, депутаттарны киириштирер ажыл кошкак.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң база партия ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелделеринге дүүштүр социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедири дээш улус депутаттарының Советтериниң ролюн улам ыңай бедидер болгаш харысалгазын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» докладының негелделерин ёзугаар күүскомнар аппарадының ажылын эде тургузар талазы-биле ажылды моон соңгаар-даа күштелдирер бис.

К. ШҮҢНЕЙ,
Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Советиниң күүскомунуң ниити килдис эргелекчизи.

Беш чылдың кижилери

ӨӨРҮШКҮНҮ ЧАЯАП ТУРАР

Суг-Бажы кудумчузу Белдир-Арыгда барык-ла чаа кудумчуларының бирээзи. Ооң хемче талазында бажыңнар шупту чаңгыс аай төлевилелдиг, бир аай шуужупкан, аянныг көстүр. Харын кудумчунуң удаар талазында эрги бажыңнар бар. Оларның бир чамдыктарын улус күзели-биле дужааштыр үттеп ап-даа турарлар. Кижилер улам эки чурттаарын бодап турар болбайн аан. Бир-тээ ажыл-херек эки чоруп турар, амыдырал чаагайжып орар болганда, кым-даа ындыг, бүгү-ле чүүлдер таарымчалыг, эптиг болгап турарын күзээр.

Дөвүттерниң өг-бүлези Суг-Бажы кудумчузунуң удаар талазында, суур бажында. Ажыл хүнү чаа-ла доозулган турган чүве. Руслан Сарыг-оолович ажылындан чаа келген, аалының ишти Мария Баазан-ооловна каттап чораан, база-ла кухняда турду. Ачазы хеймер кызын тудуп алган ор. Ол душта кудумчудан база бир бичии кижи кирип келди, кудумчу кежир бажыңда эжинге чораан, холун аартып алган ыы-сыылыг-ла келди. Авазы ону оожуктуруп кагды. Удаваанда дашкаартан барык бот-боттарынга деңчигыы ийи уруг база немежиң келди. Шупту-ла кыстар. Ада-иезинге дөмейи аажок, сарыг-сарыг баштарлыг, ак арыннарлыг. Иштики өрээлдерже кире бердилер, бажыңның ээлери-биле чугаалажып ор бис. Ада-иениң кичээнгейн уругларындан черле ыравайн турарын кижи дораан эскерип каар. Бичии кижилер ындыг болгай: хомудалын-даа, өөрүшкүзүн-даа авазынга азы ачазынга сөглексээр, олар база ындыг болдулар. Авазынга-даа, ачазынга-даа чассып кээп, бирле чүвени айтырып ап, салдыкпайн турлаар.

Өг-бүлениң ээзи Р. С. Дөвүт-биле ооң ажыл-херээн сонуургап, чугаалажып ордувус, тудугжулай берген. Ийе, ам сес чыл ажылдап турар. Самагалдай ортумак школазын дооскаш, Совет Армияның хүрээлеңинге шериг албанын эрттирген. Төп Россия, Соңгу чүк, Волга чоогу ол мынчаар эрттирген чылдары амыдыралчы дадыгыышкынны алырынга дузалаан. Кижиге чүү эң-не үнелигил деп чүвени билип алырынга эки үндезин болганын ол ам сактып чугаалап орар. Амыдыралда чүү эң-не үнелигил? Бердинген ынак ажылы, чонунга ажыктыг үүле-херектерни кылыры. Кижиниң күш-ажылы ону өрү тыртар, алдаржыдар. Эки-ле үнелелдир. Амыдыралчы туруш-даа дугайын чугаалаар болза, ёзулуг үндезин базым ол-ладыр. Харын Руслан Сарыг-оолович Дөвүт бодунуң кылып турар ажылынга ынчангаш бүрүн эрелиг чоргаарланып чоруур.

Тудугжу. Кижилерге өөрүшкүнү чаяап турар ажыл. Ол боду-ла ынчаар санап чоруур. Тываның кодээ ажыл-агый техникумун дооскаш, зоотехниктеп-даа ажылдап турган. Ол ажыл Русланның сагыжынга таарышпааны ол бе? Бодундан база айтырган мен:

— Таарышпаан деп чүү дээрил, мен бодаарымга, хой-биле ажылдап турар кижилер бисте четчир-дир — деп харыылады.

Ийи янзы билип болур харыы-дыр. Хой-биле ажылдаарынга кижилер чедишпейн база турар. Ылаңгыя малчыннар. А мал эмчилери, зоотехниктер, шынап-ла, четчир боор. Ооң дугайын иштимде бодадым.

Русланның үш акызының улуу бо совхозта тудуг бригадири, чаа ажылдаап, база бир акызы Кызылда мебель фабриказында. Черле ышп-биле, тудуг-биле үрелдежип чоруур улус-тур.

Р. С. Дөвүт Самагалдайда № 1070 КМК-ның тудугжузу, бо совхозта ажылдап турар. Боду-биле сес кижи. Бригадир — Руслан. Белдир-Арыгның сөөлгү элээн каш чылдарда кылдынып турар кол-кол тудугларын олар кылып турар. Бир аай төлевилел-биле туттунган чаа бажыңнар оларның холу-биле кылдынган. Эрткен чылын сес аал иштн чурттаар дөрт бажың кылдынган, бо чылдагы план эки күүсеттинип турар, дөрт чаа бажыңның ийизи ажыглалда кирген, арткаңы ам доостур. Суурнуң артыы талазында база бир чаа кудумчу тыптып келген. Ужарлыг кудумчузунда бо чоокку үелерде дужааган чаа бажыңнарда совхозтуң мурнакчы механизаторлары, чолаачылары чурттай бергилээн. Хоочун механизатор Чыргал Кызыл-оол, чолаачы, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Станислав Минчей дээш өске-даа ажылчыннар ында.

Тудуг-суур-даа чаартыйып, кылып турар бажыңнарның хемчээли-даа, шынары-даа экижип орары кодээниң ишчилеринге, шынап-ла, өөрүнчүг. Каш чыл мурнунда болза ийи аал иштн чурттаар бажыңның узуну база дооразының хемчээли 7х14 метр турган, ам бо чылдарда 9х18 метр хемчээл-биле тудуп турар апарган. Бажыңнарның өрээлдери оран чок делгем. Херим-кажаазы таарымчалыг, мал-маган тудар черни база белеткеп каан, делгем огород бар. Сагыш-биле дөмей-ле. Шак ындыг эки, таарымчалыг кодан девискээрге хаван, мал өстүрүп алыравайн, ногаа тарывайн баар болза, черле багай деп бодаар мен.

№ 1070 КМК-ның бо совхозта бригадазы кончуг улуг хемчээлдиг тудугну — совхозтуң машина-балгат турар девискээриниң тудуун чорудуп турар. Ооң мурнунда гараажтарны кылган. Кады ажылдап турар өөрүнден В. Карти, М. Дажываа, А. Далаа ышкаш мурнакчылар бар, черле ниитизи-биле хол салдынчак кижи чок улус болду. Кижи бүрүзү-ле кылып турар ажылы дээш бердинген, чаа, чараш, шынарлыг кылган оран-бажың дээш чонунга мактадып турарлар. Сан-хуу-даа сүрбедим. Шынап-ла, эки ажылдап турар тудугжулар деп шупту мактаар болду. Ылаңгыя он бирги беш чылды бригада тергиин ажылдап эрттирген. Бо херекте бригадир Руслан Сарыг-ооловичиниң киирип турар үлүг-хуузу улуг болбайн аан. Он бирги беш чылдың түңнелдери-биле үре-түңнелдиг ажылы дээш ол чоокта чаа «Улустарның найыралы» орден-биле шаңнаткан. Шынап-ла, бедик шаңнал! Кижи ажыл-херээ-биле алдаржыыр, амыдыралдың ёзулуг үнези —күш-ажыл, ол ылаптыг шын.

Ооң ёзулуг бадыткалы Руслан Сарыг-ооловичиниң ажыл-херээ, амыдыралы болуп турар. Ада-иези маңаа чурттап чорааннар. Олар ам шагда-ла чок. Хеймери Руслан безин өгге төрүттүнген. Ада-иезиниң бажыңы суурнуң Октябрь кудумчузунуң алдыы талазынга турган, эрги, чавыт бажыңчыгаш. Улустар ам оларны чаартып турар апарган, бичии бажыңчыгашты өскээр көжүре бээрге, ооң орнунга чаа бажыңны тудугжу оглу Руслан өөрү-биле кады туткан. Боду албан-биле ынчаар кылган. Шак ынчаар тураскаал болуп артар-даа ыйнаан. Эргини чаа солуур болгай. Кайда-даа чаартылга. Кижилерниң угаан-бодалында, ажыл-херектеринде.

Мария Баазан-ооловна биле Руслан оларның база бир чоргааралы, өөрүшкүзү — оларның сес кызы. Бодап-даа көрүңер, дөртен хар иштинде аныяк өг-бүле ынча ажы-төлдүг. Төлдү чүгле төрүп каарында эвес, оларны кижи кылдыр азырап өстүрер, кижизидер апаар. Бажыңның херээжен ээзи — башкы, Чыргаланды ортумак школазында күш-ажыл башкызы, уругларны ажыктыг ажылга чаңчыктырып, өөредип турар. Аъш-чем кылырынга, даараныырынга хензиг бичиизинден-не уругларны өөредир сорулга салдынган болгай. Мария боду черле хөй ажы-төлдүг болгаш, амданныг чемнер белеткээринге, аргыттынарынга, даараныырынга салымныг кижи болду. Бодунуң кыстарын амыдыралга өөретпишаан, школада бүгү ажы-төлдү база өөредип турар. Бирээзи — тудугжу, бирээзи — башкы. Ажыл чай чок, шак-үе кызы берге, ынчалза-даа ада-ие уругларын эки кижилер болзун дээш чүткүдүп, ажылдап, чурттап чоруурлар. Улуг уруу сески класс соонда Улан-Удэге харылзаа техникуму дооскан. Школада дөрт кижи өөренип турар, оон бичелери — Света, Чимис, Чипчи уруглар садында. Хеймери чаа-ла бир хар ашкан.

Руслан биле Мария амыдыралга чүткүлдүг, бергелерге торулбас улус. Ажыл-херек бүдүп турда, амыдырал база бүрүн долу, чаагай болбайн канчаар.

Б. ДИРЧИН.

МУРНАКЧЫ АЖЫЛЧЫН

Николай Павлович Бобровтуң чуруу «Тыва кобальт» комбинаттың хүндүлел самбыразында киргеннерниң аразында. Ол комбинаттың даг цегинде өрүмнекчи, электровоз башкарыкчызы бооп ажылдап турар. Ооң ажылының дугайында чүгле ажылдап турар дээри чедишпес. Бодунуң дааnган ажылынга харысалгалыг, кызымак ажылчын эш-өөрүнге үлегерин көргүзүп, арга-дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип турар. Аныяк дагжылар Николай Григорьевти, Николай Кармаевти ажылга өөредип, кижизиткен, ам ол Игорь Аладьинни бодунуң мергежилинге өөредип турар.

Даг цегинге чагылар быжыглакчызындан эгелеп ажылдаан, ам хоочун ажылчын хөй удаа шаңнадып, мактадып келген. Он ийиги беш чылдың планныг даалгаларын ажыр күүседири дээш социалистиг чарыштың мурнакчыларының бирээзи бригадазының, цегиниң, ниити бүдүрүлгезиниң ажыл-чорудулгазы дээш сагыш човап, кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: «Тыва кобальт» комбинаттың даг цегинде өрүмнекчи Н. Бобров.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ШИИТПИРЛЭЭР ҮЕЗИ КЕЛГЕН

Орук-чирик чок, ырак-уаак Тожуга транспорт айтырыы айтырыгларның айтырыы болуп турар. Ук айтырыгны улус депутаттарының район Советиниң сессиязынга чугаалажып, бо талазы-биле чогуур шиитпирни хүлээп алганы-даа таварылга эвес. Районче киир болгаш үндүр сөөртүр чүъкту чылдың кайы-даа үезинде агаар транспорту-биле, чайгы үеде хем оруу-биле, кышкы үеде автоорук ажыттына бээрге, ону ажыглап сөөртүп чедирип ап турар.

Аргыжылганы экижидер талазы-биле сөөлгү чылдарда чамдык ажылдарны кылып чорутканы билдингир. Ынчалза-даа чүък сөөртүлгезинде болгаш пассажир аргыштырылгазында дыка хөй четпестер ам-даа бар бооп турар. Эрткен беш чылда районче улус ажыл-агыйының янзы-бүрү чүъктерин сөөртүр талазы-биле көрээлиг хүлээлгезин агаар-даа, хем-даа транспорту күүсетпээн.

Сөөрткен чүъкту четче бүрүн чедирер, дужаап, хүлээдир талазы-биле агаар болгаш хем транспортун харыылап турар организациялар харысалгалыг болур ужурлуг. Ындыг турбуже, бо черлер кандыг-даа харысалга хүлээвейн турары элдеп. Моон ужурундан чамдык организацияларга сөөртүп эккелген чүъктер үрелип, төтчеглеттинип турар. Шак ындыг эп харысалга чок чорук дээш буруулуг кижилерге буруу онаар дээрге, ындыг кижилер тывылбайн баар чоруктар эвээш эвес.

Пассажир аргыштырылгазында улуг четпестер бар. Самолет-биле азы хем транспорту-биле ыңай-бээр аргыжар болганда, билет садып алырының бергезин кандыг дээр. Билет садар кассада турган кижилерниң ээлчээн шуут барымдаалавас. Билет садып олурар кассирлер таныш-көрүш, тала-дугай тыртар чорук ам-даа бар. Билеттерни баш удур садарын организаставаан. Агаар болгаш хем транспортунуң чамдык ажылдакчылары ынчонга каржы-хажагай чоруу чайлаттынмаан.

Район төвү-биле аэропорт, хем вокзалының аразында пассажирлер сөөртүп турар автобус орта ажылдавастаан. Шак ындыг органзас чок чоруктуң түңнелинде, пассажирлер эрткен-дүшкен машиналар дозуп, чүък машиназынга сыңмарлажып азы чадаг кылаштажып ужурга таваржып турар.

Районнуң совхозтарында автобустар бар-даа болза, олар орта ажылдавас. Ажыл-агыйларда бар бооп турар автобустарны чонну аргыштырарынга ажыглаар айтырыгны улус депутаттарының район Советиниң күүскому өөренип көрзе чогуур. Совхозтарда четчир санныг машина-техниканың ажыглалы багай. Шак ындыг багай эдилелдиң уржуундан ол машина-техниканың улуг кезии ажылдавайн, аңаа туруп турар.

Чоокка чедир-ле аэропортка буфет база ажылдап турду. Ыңай-бээр аргышкан чон-даа оон илиг шайны ижип, аъш-чемин-даа садып чип турду. Ол буфет шагда хагдыыган. Буфетти ажыдар, ажытпас дугайында райпо баштаар чери биле аэропорт аразында бот-боттарынче чүй кагжып туруп берген.

Почта чедирилгезинде четпестерни база айытса чогуур. Чоннуң чагыткан солун, сеткүүлдери, бижик-чагаазы база-ла самолет-биле кээп турар. Агаар эки хүннерде безин почтаны баштайгы рейс-биле чорутпас, чок болза кежээки рейстер-биле чүдүрүп чорудар азы шуут келбейн баар. Шак ындыг чылдагааннар-биле Чазылар, Сыстыг-Хем суурларже чедирер ужурлуг солуннар, журналдар, ажылчы чоннарның чагаалары неделя-неделязы-биле келбейн баар. Чоннуң хандырылгазында бар болуп турар четпестерни дарый эдер хемчеглерни ап, шиитпирлээр үе келген.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

КИЕВКЕ АРЫГ СУГ

УКРАИН ССР. Найысылалды суг хандырылгазының курлавыр системазы-биле хандырарынга республиканың суг болгаш коммунал ажыл-агый ажылдакчыларынга чүгле чаңгыс ай негеттинген. Деснадан сугну Киевче чорудуп бээринге «Роса-300» дээр насос станциязын ажыглалга киирген.

Чернобыль АЭС-ке болган авария-биле холбаштыр хоорайның суг алыр кол чери болур Киев далайының хирлениириниң айыылын барымдаалааш, ийи суг дамчыдыкчызын тударын шиитпирлээн. Алды километр узун суг оруу 18 моондакты — көвүрүглерни, оруктарны, ортулуктарны, тоннельдерни дамчыштыр эрткен.

Бөгүн Днепрниң суу мурнукузу ышкаш эргежок чугула санитар негелделерге дүгжүп турар, а Десна суун каттыштырганы арыг сугнуң четпес апаарын болдурбас. Ынчанмыже тудугжулар «Роса-300» станцияның ажылын немеп катаптаарын шиитпирлээш, хоорайның янзы-бүрү районнарынга 160-дан 330 метр ханы артезиан кудуктарын үттеп каскан.

ЧУРУКТА: чаа каскан артезиан кудуктун шынарының баштайгы контролёрлары «Укрбурвод» трестиң Харьковта № 582 тускай эргелелиниң мурнакчы өрүмнекчилери (солагай талазындан оң талазынче) Николай Мороз, бригадир Александр Шинкаренко болгаш Виктор Куйденко олар.

А. МАЛАХОВСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаzы.

СОРУК КИРГЕННЕР

Барыын-Хемчик районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында калбарган социалистиг чарышка чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи идепкейлиг киржип, планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар. Бүдүрүлге бо чылдың эрткен сес айларының планын бүгү көргүзүглер талазы-биле чедиишкинниг күүсеткен.

Кодээниң чурттакчыларының нарын техниказын септээр талазы-биле хүлээлгезин тускай эртемниг специалист, аныяк коммунист Владимир Биче-оол багай эвес күүседип турар. Ол августа 8700 рубльдиң ачы-дузазын чедирер планын 9100 рубль кылдыр күүсеткен. Идик септээр мастер-Дмитрий Далар-оол бодунуң планын база 110 хуу күүсеткен.

— Социалистиг чарышты калбартыр дугайында Кыйгырыгны чаңгыс кижи дег деткээн бис — деп, В. Биче-оол биле Д. Далар-оол чугаалаашкылар. — Ол дээрге он ийиги беш чылдың сорулгаларын чедиишкинниг күүседиривиске улуг быра болур. СЭКП-ниң XXVII съездизи кижи бүрүзүнүң эде тургустунарын, ажылынга хамаарылгазын экижидерин, чаа ёзу-биле ажылдаарын даандырып турар. Ынчангаш салдынган сорулгаларны чедиишкиннииг күүседир дээш хүн бүрү шүглүнер ужурлуг бис.

Бүдүрүлгениң комплекстиг хүлээп алыышкын пункттарының аразында чарыжы база калбарган. Аңаа Постоянный суурда болгаш Ак-Довурак хоорайда пункттар эрткен айда тиилекчи болган.

А. ХЕРТЕК.

МОСКВАНЫҢ ЧӨӨН ТАЛАКЫ ЭЖИИ

Москва—аажок улуг демир-орук белдири. Ооң тос вокзалы бистиң чуртувустуң бүгү булуңнарындан кээр пассажир поездилерин хүлээп ап турар. Вокзалдар бо вектиң эгезинде тыптып келген. Оларның архитектуразы чараш болгаш бир янзы онзагай.

Найысылалдың Казань вокзалы 60 харлыг. Ооң төөгүзүнден каш сөс. Ону билдингир архитектор Алексей Шусевтиң төлевилелин ёзугаар туткан. Вокзалды 1913 чылда тудуп эгелээн, оон делегейниң бирги дайыны тудуг ажылдарын үзе кирген, чүгле 1926 чылда ону тудуп доозар аргалыг болган. Ынчалзажок мынчан Шусевтиң бодалдарын чедер шаа-биле боттандырар арга чок болган.

Төлевилел ёзугаар вокзалды орус хоорайжыгаш хевирлиг кылдыр чогааткан турган. Ол онзагай ховар тудугдан эрги Москваның архитектуразының аяның эскерип болур. Бажыңның мурнуу талазы аңгы-аңгы кезектерден тургустунган ышкаш сагындырар, олар шаандагы ыяштан кылган орду бажыңчыгаштар-даа ышкаш. Казаньда Сюмбектиң сураглыг суургазынга дыка дөмей суургада зодиак демдектерин сиилбээн шак. Ооң үстүнде сүүрде Казаньның бурунгу сүлдезин кылган. Вокзалдың мурнуу арнын, иштинде өрээлдерин сураглыг орус чурукчулар Борис Кустодиев, Евгений Лансаре, Николай Рерих каастаан.

Амгы үеде Казань вокзалы арай тар апарган. Моон поездилер 50 ажыг утже—Поволжьеже, Барыын Сибирьже, Ортаа Азияже, Уралче, Алтайже, Соңгу Кавказче... чоруп турар болгай.

— Чогум-на харын оон уржуундан вокзалды эде кылыр, делгемчидер, ооң-биле Алексей Шусевтиң төлевилелин долузу-биле боттандырар деп шиитпирлээн — деп, вокзалдың кол инженери Я. Р. Шнейдеров чугаалады.— Ол ажылды эрткен чылдың февраль айда эгелээн. — Архитектор Вадим Батыревтиң кылган төлевилелин ёзугаар 35 миллион рубль өртектиг ажылдарны 1992 чылга чедир доозар дээн.

Ынчан вокзалдың ниити шөлүнүң делгеми ийи катап улгадыр. Эрги бажыңга чаартылга ажылдарының соонда, чүгле манаалга залы болгаш ресторан артар, аңаа чаа корпусту немей тудар. Аңаа шыгжалга өрээлдери, кассалар, амыдырал хандырылга өрээлдери турар. Төлевилелде пассажирлерге эптиг чүүлдерни кылырындан аңгыда, чаа болгаш эрги бажыңнарны чаңгыс аай чүүл кылдыр каттыштырып турар архитектурлуг стилистиканы өөренип көрген. Ийи корпустуң тутчур черинге Алексей Шусевтиң арттырып каан эскизтерин ёзугаар суурга тургузар. Ооң адаанга вокзалче кирер улуг эжик турар. Ийи корпусту болгаш шупту 17 демир-орукту 20000 дөрбелчин метр хемчээлдиг каңчаар-даа аажок улуг шил дээвир-биле шывар. Бир эвес Шусевтиң төлевилелин ёзугаар вокзалга хары угда 3500 кижи турар деп көрдүнген турган болза, чаа төлевилел 14000 кижиге көрдүнген. Ынчангаш 1992 чылда Казань вокзалы Европада эң улуг болур.

Кышкы үеде вокзалдан 35000, чайын 50000 кижи үнүп чоруп турар деп, вокзалдың начальниги Э. П. Пантух чугаалап турар. Олла хире кижи хүннүң-не аңаа кээп турар. Азы 70 муңдан 100 муң чедир пассажир-дир. Оон аңгыда база-ла ол хире кижи хоорай чоогунуң поездилери-биле чоруп, кээп турар.

Мында коллектив Москваның бүгү вокзалдарының ажылдакчыларының аразындан эң эки деп чаңгыс эвес чыл иштинде санадып келген. Күш-ажылчы чедиишкиннери дээш дыка хөй ажылдакчылар бедик шаңналдарны алган. Чижээ, Лидия Гулкина вокзалга 30 чыл ажылдап келген. «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле шаңнаткан. Стрелка постузунуң улуг дежурныйы Леонид Буренков «Улустарның найыралы» орденниг. Шимчээшкин цегинде Екатерина Труитаева «Күш-ажылчы алдар» деп ийи орден-биле шаңнаткан.

Галина Заршикова онза сурагжаан. Ол —ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады. Хүнде 1000 пассажир-биле ажылдап турар. «Ооң ажылы дээрге бир ээлчегде-ле кижилерге дуза кадарының муң аргазы-дыр» деп, «Правда» солун бижээн.

Транспорт, ооң айтырыглары

Галина Заршиковага найысылалда 1984 чылдан эгелеп ажылдай берген «Экспресс-2» деп чаа система дузалап турар. Чаа салгалдың ЭСМ-нериң ында ажыглаан. Мурнунда турганын бодаарга бо система дыка бедик бүдүрүкчүлүг. Ол секундада 50 чагыгны күүседип шыдаар. Машинаның электроннуг угаанында 2000 поездиде бар хостуг олуттар дугайында медээ үргүлчү турар. Система Москвага 1000 кассаны хандырып, билет садарын ийи катап кевүдеткен.

Вячеслав ШУХАНОВ.
(ПМА).

Интернационалчы кижизидилге

ХООЧУННУҢ ЧУГААЗЫ

Күш-ажылдың хоочуну Дадар-оол Хүрең-оолович Ховалыг Улуг-Хем районнуң Ийи-Тал чурттуг кижи. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Тываның арат чонунуң Кызыл Шеригге дузаламчы кылдыр чыгган белээн Саян ажыр сөөртүп турган чолаачыларының интернационалчы найыралының дугайын сактып чугаалап олурганын бо-ла сактып кээр мен. Бүдүн коллективке хамаан чок интернационалчы ийи кижиниң аразынга найырал кайы хире ажыктыг ийик. Амгы үеде каш янзы национнуң төлээлекчилери каттышкан интернационалчы коллективтерниң чижээн чүгле бистиң республикадан безин хөйнү көрүп болур бис. Демниг, күжү, күзел-соруу чангыс ындыг коллективтерниң базымы тендиш дивес дээрзин хоочунуң үнелеп чугаалааның [illegible], оон чугаазын номчукчуларга сонуургаттым.

— Ада-ием ядыы, хөй ажы-төлдүг чораан улус. ТАР-ның аныяктар эвилелиниң кыйгырыы-биле 1934 чылда Таңды кожууңда Элегес күржономга ажылдап киргеш, Ленин орденниг Чавыдакка дузалакчылай берген мен. Күчүлүг эт—тракторну башкарып билир кылдыр мени өөреткен башкым ол. Оон чырык адын ам-даа хүндүлел-биле сактып чоруур мен.

Техникага сонуургалдыг боорумга, ол үеде Кызылга чаа ажыттынган чолаачылар курузунче дилеп тургаш, база-ла башкым мени өөредип чоруткан. Ынчан 1935 чыл чүве. Чыл дургузунда өөренгеш, ону доостум. 1939 чылга чедир ынчан Тывага турган «Совтыватранспортка» «ГАЗ-АА» деп маркалыг машина башкарып ажылдадым. Үжен тос чылда Тываның аъттыг шериинге албан эрттирип тургаш, бир чыл хире танкистээш, ийиги чылында «ЗИС-5» маркалыг шериг машина чолаачыладым. Дөртен чылдың күзүнүнде АРШ-тан халашкаш, катап-ла «Совтыватранспортка» чолаачылай берген мен. Ынчан «ГАЗ-АА» маркалыг, бүдүн чартык тонна сөөртүр машиналар база «ЗИС-5» маркалыг каш-ла машина турган. Оларның кабиназында печка чок, кыжын соокта негей тон, азы чагы кедип алгаш ажылдаар. Аар хептиң холга, мага-ботка шыланчыын чугаалааш-даа канчаар. Ынчалза-даа үениң байдалы-биле олар чок дээн күчүтеннер турду.

1941 чылдың июнь 22-ниң хүнү. Оът-сиген четчип, хек үнү хөнүп келген, шагның эн эки үези турган.

21-де Тес-Хемге бараан чедирип чорааш, 22-же дүне дедир ээп келгеш, гаражка машинам тургузуп кааш, дыштаныр өрээлге удуй берип-тир мен. Таңныыл, вахтёр Ольга (фамилиязын уттупкан-дыр мен) угбай бар чүве. Орус кижи. Уйгум кадында кижи-ле ыглап турар. Караам көрүп келгеш, ол угбайның ыглап орарын элдепсиндим.

— Чүү болду, Ольга угбай?— дидим. Оон тыва дылга чугаалаары эки чүве. Мени көрүп кааш ыглаары кедерей берди:

— Дайын. орус чуртунда дайын эгелээн-дир— дидир — Радио чугаалаан, шупту дыңнаан.

Тура халааш, конторага, ыдып келдим. Салчак Калбакхөрекович баштаан шериг ямызының сайыттары шупту ында. «Совтыватрансттың» ажылчыннары, ажылдакчылары контора сынмас.

— Сени Тес-Хемден келбээн деп болдадывыс дииштилер.

Хурал, кыска шыңгыы болган.

— Бо эртен, 6 айның 22-де. эртенгиниң дөрт шакта Ада-чурт ССРЭ-же немец фашистиг эжелекчилерниң аг-шерии оор ёзу-биле халдаан. Бүгү-ле чүвени дайын байдалынга тургузуп, сагылга-чурумну шыңгырадып, кывар-чаар материалдарны камнап, дайын үезиниң чурумунга чагыртып ажылдаар-дыр, эштер! Шуптуңар АРШ-ка шериг херзээн өөренип эрткен солдаттар-дыр силер. Херек болза, ок-боону холга туткаш, фашизм-биле сокчуп кирер апаар бис—деп, эш Тока чугаалады.

Даштыгаа үнүп келгеш. кижи бүрүзү улуг тынып, ажылдаар чериисче базыптывыс.

Чолаачыларны ийи бригадага үскен. Бирээвис Кызыл—Абакан аразынга фронтуга дузаламчы белек сөөртүр болган. Абакандан дедир кээрде демир-дес, йос-таавы дээш амыдыралга чугула барган сөөлүп кээр турдувус. Совет Эвилелинге дайын болуп турза-даа, Тыва Арат Республикага ачы-дузазын үспейн турганы ол.

Бистиң бригадавыс интернационалчы турду. Эш-өөрүм — Кара-Ашак, Фёдор, (фамилиязын уттупкан мен), Хунажык, Бегзи, Комбуй-оол, Сорокин, моторист Сереэ Ондар олар. Чай, кыш чок узун орукка ажылдап келдивис. Бригадирлеривис Малышев биле Бады-Лама. Ажыл-агыйны башкарып билир, негелдези шыырак-даа эштер чүве. Тываның арат чонунуң бирги, ийиги, ушку мөөн белээн Абаканга чедирип, аш-түреңгини, изиг-соокту кады көржүп келген эш-өөр сагыш-сеткилге кезээде артып каар-дыр. Чеже-даа аштап, доңуп чораа, машинада чүдүрген аъш-чемге, идик-хепке дээр эрге бисте чок. Эвээш, биче. далган, тараа хүнезиннивисти орус, тыва чолаачылар бир адыштап, үлежип чип чордувус. Интернационалчы найыралдың күштүүн ынчан көрген мен. Орус-даа, тыва-даа дылга хамаан чок чугаалажып чордувус. Ындыг найырал, ылаңгыя аныяктар ортузунга амгы үеде тоң чугула деп билир мен.

С. ХОВАЛЫГ.

ИЙИ ДЫЛГА ЧУГААЛАЖЫР

Арын-шырайы долуктур хүрере берген-даа болза, ак-көк карактары сөглептер орус кижилерниң арыг тывалап турганын аажок сонуургаан мен. Эрзин суурда он ажыг орус, тыва интернационалчы өг-бүлелерниң уруглары ындыг. Олар ийи дылдыг. Школада, садикте башкылаашкын тыва дыл кырында, ада-иези уругларны кайы-даа дылды эки билир кылдыр өөреткен.

Найыралдыг өг-бүлелерниң бирээзи-биле чоок таныжар аргалыг болган мен. Аалчылар бажыңында улуг дежурный Антонина Григорьеваның чанында улуг кара карактарлыг, хүрең шырайлыг, кара баштыг уругларны кожаларының ирги бе деп бодаан мен. Бир көөрүмге, үш харлыг Дима «авай» деп турар болду. Шончалайның «мама» дээнинге хап көрүп кээримге ол чарт орустап тур. Кандыг кончуг чугааккыр, каяа өөренип алган чоор деп бодааш, чалалап үнүп бар чыткан бодум дедир дүжүп келдим. Чаптаарымга ындыксай бергеш, авазындан кужактаны берди.

— Канчаар-даа чугаалаар кижи. Мээн уруум Шончалайдыр. Кавайлыындан орус ырлар дыңнап өскен, орус дыл-биле чугаазы үнген. Чаш турда оон-биле бодум хөй чугаалажыр турган мен. Тыва дылын утказын билир-даа, болзумза, ынчан чугаалаарым пат турган. Адазы уруу-биле бодунуң дылынга чугаалажыр. Ийи дылды холуп, сөзү чегей болу бээр ийне дээр сестиишкин биске турбаан. Кайызын-даа чайгаар чугаалап өөренип берген. Бичии Дима безин тывалап-даа, орустап-даа чугаалаар —деп, Антонина Григорьевна тайылбырлады.

Уруу «авай, мен ойнаайн дээш» —деп ам тывалап чугаалады. «Бар чее»—деп, авазы көңгүс тывазыг аян-биле харыылады. Сөс адаары безин эптиг.

Шончалай Эрзин ортумак школазында ийиги класста өөренип турар. Дима садикте.

Өг-бүлениң херээжен ээзи Антонина Григорьевна он чыл ажыр аалчылар бажыңында ажылдап турар. Районнуң кайызын-даа келген аалчыларын ол уткуур, үдээр. Орук кижилеринге таарымчалыг болзун дээш, ажылдакчылар бүгү хемчеглерни ап турар. Арыг-силиг, өл-шык эвес, дыштанырынга эптиг кылдыр өрээлдерни белеткээр ажыл база аңаа дүжер. Кандыг хоннунар, изиг шай хайындырыптайн бе дээш өрээлдерге-даа маңнап кээр. Оон сагып-човаачалын келген кижи бүрүзү эскерип каар. «Чырык өжүп калганда, столоваяда чем чок болгай, оозу шайлап алыңар» дээш, шайлыг, хевээн тудуп алган келген. Соок боор дээш чоорганнар-даа эккеп бээр. Бир кижиниң эъди изээн-дир дээш-даа дүвүреп турар. Черле аалчыларны ажы-төлү дег ажаар кижи болган. Чугааккыр кижиниң чанындан улус черле үзүлбес.

— Телевизорунар көргүзүп тур бе, чоруур билеттерни садып алдыңар бе? — деп, А. Г. Үчурал айтыра берди.

Чугаа аразында ол чанында орган кижиже айыткаш, таныштырды:

— Ачавыс бо-дур. Самбу Енданович дээр, чээрби беш чыл трактористеп турар...

Ийи кижиниң сагыш-сеткилиниң таарышканын, эп-найыралдыын кайгаан мен. Бирээзиниң чугаазын өскези бадыткап орар. Бичии Димка оларның уруунуң оглу болду. Ону олар азырап алганнар. Антонина Григорьевна оолду хоннуунда олуртуп алган, чай чок кадында ошкап каап орар.

Өг-бүле ээлери ийилээн чуртталга коммунал ажыл-агый эргелелинде ажылдап турар. Дүнеки дежурныйлаашкын үезинде ашаа дузалажыр, уругларын алчыр. Үчуралдарның дузалал ажыл-агыйы арбын. Үш инектиг, чээрби дагаалыг, он хире өшкүлүг, он сес тоолайлыг. Огородунда ногааны тараан. Сүттен, каттан янзы-бүрү чемнерни белеткээринге олар ылак. Кожа өглерниң херээжен ээлери кээп, олардан арга-сүмени-даа ап турар. Мотоциклди садып алган, ам машина алыр деп турар.

Антонина Григорьевна — коллективте профэвилел комитединиң даргазы. Үжен беш кежигүннерниң сагылга-чуруму, амыдырал байдалы дээш ол туржуп турар. Арагалаар, прогулдаар чоруктар уттунганын ол сеткил ханыышкын-биле демдегледи. Коллектив сиген кезиилдезинге, хой кыргылдазынга шефтеп, школага дузалажып турар. А. Г. Үчурал чоокта чаа «Он бирги беш чылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

А. БАГЫР.

«НАЙРАМДАЛ» ЧЭЭРБИ ХАРЛЫГ

Совет, моол аныяктарның тарып өстүргени ол парк ийи чурттуң аразында кызыгаар чок найыралдың бир херечизи. Ол парк культураның болгаш кижизидилгениң, дыштанылганың улуг төвү апарган деп чүвени оон директору С. Лунаа чугаалап турар. Улан-Баторнуң төвүнде турар ол парктың девискээри 40 гектар. Үндезилеттинип тургустунганының баштайгы хүнүнден эгелээш ол кырганнарның, чалыыларның болгаш чаштарның дыштанып баары чер ол болуп турар. Баштайгы чылдарында аңаа чүс муң кижи чыл санында дыштанып барып турган болза, ам ол сан миллион ушчок ашкан.

«Найрамдал» парктың чээрби харлаан юбилейинге тураскаадып, аңаа спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдаалар, уран чүүл көрүлдези база болуп эрткен.

ЧЕРНОБЫЛЬДЫҢ АГАР САНЫНЧЕ

«Совет Тыва» совхозтуң Чүрек-Дөргүн аржаанынга дыштанып тура, Чернобыльче акша шилчидер сорулга-биле беш кижи составтыг концерт бригадазын организастап алган бис. Оон составынга культураның болгаш уран чүүлдүң бөлүк ажылдакчылары — РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артистери Максим болгаш Каракыс Мунзуктар, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Бригад Дупчур, республиканың уран чүүл фестивалының лауреады Лазо Монгуш болгаш бо одуругларның автору чораавывыс ол.

Концерттиң программазын тургузуп, белеткенип алгаш, ук совхозтуң төвү—Сут-Бажы суурга, «Бурунгаар» совхозтуң Бүрен-Хемге болгаш Чүрек-Дөргүн аржаанынга дыштаныкчыларга концерт көргүскүлээн бис. Чон ону сонуурган, изии-биле уткуур болду.

Программада тайбын, күш-ажыл дугайында ырлар, чидиг шүгүмчүлелдиг шоодуглар-даа бар. Концерттерни республиканың тайбын камгалал комитединиң кежигүнү М. М. Мунзук кыска беседа-биле ажыдып, Тываның уран чүүлүнүң сайзыралының болгаш амгы бо хүннерде хөгжүлдезиниң дугайын дыңнаткан.

Ылаңгыя Кара-кыс болгаш Максим Мунзуктарның күүсеткени номер бүрүзүн көрүкчүлер аажок сонуурган, катап күүседирин дилеп тургулаан. А. Чыргал-ооллдуң улустуң ырларынга таарыштыр К. Мунзуктуң сөзүнге бижээни «Саанчы биле комбайнер» база ол ышкаш композитор Черемныхтың «Чечектел, Сибирь» деп ырызын оларның ырлааны, «Бажым буурулдаа бол, аныяк мен» деп ырыны М. Мунзуктуң күүсеткени көрүкчүлерниң сонуургалын хайныктырган.

Концертке бот-тывынгыр артист Лазо Монгуштуң номерлери бир солун черни ээлээн. Оон шанзы үделгези-биле күүсеткен хөөмей, сыгыт болгаш каргыраазын, Б. Чамбыттың «Эх, ынаам сени», С. Базыр-оолдуң «Уттундурбас час» деп ырларын чон сонуурган. Улустуң хөгжүм херекселдери флейтага, мандолинага болгаш баянга тыва улустуң ырларындан тургустунган попурини Л. Монгуш, Б. Дупчур болгаш бо одуругнуң автору күүсеткен бис.

Концерттерни организастап эрттирериңге Л. Монгуш идепкейлиин, сценага ойнаарынга бодунуң уран талантылыын көргүскен.

Концерттерден кирген 298 рубльди Чернобыльдың агар санынче шилчидерин шиитпирлээн бис.

Б. ЧҮЛЬДҮМ-СҮРҮҢ.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

МУРНУНДА—ӨГ-БҮЛЕ ЗВЕНОЗУ

НОВОСЕЛОВО (Красноярск край). «Легостаевский» совхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. Циглимовтуң өг-бүле звенозу Красноярск крайның тараажыларының чарыжының мурнуку одуруунда чоруп турар. Ол звено ам бастырган тарааның хемчээлин 30.000 центнер чедирген.

Семён Сергеевич Циглимовтуң улуг эвес коллективинге бо чылын база бир кижи немешкен. Оглу Александр — Минусинскиниң көдээ ажыл-агыйы техникумунуң үшкү курузунуң студентизи. Ол ам ачазынга дузалажып турар. Бичии Циглимов ачазындан чүгле тараажының мергежилин эвес, а ажыл-херекке ак сеткилдиг хамаарылгалыг болурун база дээп, салгап алган. Оон «Енисей-1200» дээр комбайны соксаал чок ажылдап турар болгаш бо чылын бир дугаар чааскаан штурвал артынга олурупкан аныяк механизаторга 5500 центнер хире тарааны бастырар арганы берген.

Красноярск крайда тараа ажаалдазы ам орту киреринге доокшулай берген. Крайның механизаторлары баштайгы бир миллион гектар шөлдүң тараазын бастырып доозупканнар.

ЧАА АППАРАТ

ТОЛЬЯТТИ (Куйбышев область). Көдээ септелге мастерскаяларының байдалынга херек кырында бүгү металлдарны болгаш холуксааларны кааңнап кылырын чорударынга Тольяттиниң политехниктиг институдунуң эртемденнериниң чогааткан ап чорууруңга эптиг бичии аппарады дыка дузалыг болуп турар. Ол бөдүүн болгаш идегелдиг аппаратты Тольятти хоорайда ажыттынган каңнаалга талазы-биле Бүгү-эвилел конференциязының киржикчилериниң мурнунга делгээн делгелгеде салган. Каңнаалга талазы-биле чаа чедиишкиннерни бүдүрүлгеге дүрген киирер дугайында эртемниң сорулгаларын чурттуң эртемденнери чугаалажып көрүп турарлар.

ДЕЛЕГЕЙ СЕМИНАРЫ

ТАЛЛИН. Эстонияның найысылалында ажыттынган делегей семинарын чер кырының картының шимчээшкининиң айтырыгларынга тураскааткан. Делегейниң 20 хире чурттарының эртемденнери чер кырының картын шинчилээр арга-методтарын хөгжүдериниң, алдынган түңнелдерни тудуугга болгаш инженерлиг деңнелгелерни ажыглаарынга, ажыктыг казар байлактарның бар черлерин тывырынга база ол ышкаш чер шимчээшкини болгаш вулкан частыышкыны ышкаш болуушкуннарны илередиринге эргежок чугула айтырыгларны чугаалажып көөрлер.

НОМ ЯРМАРКАЗЫНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ.

БАКУ. «Ном — национал культураны хөгжүдериниң албанында». Номну бөлүктеп болгаш үүрмектеп садар IX Бүгү-эвилел ном ярмарказының девизи ындыг болуп турар. Ном садыглаашкыны Азербайджанның найысылалынга улуг байырлал ышкаш кылдыр ажыттынган. Байырлал хоорайның улуг шөлдериниң бирээзинге болган. Ол ярмаркада чылдыңна 2,4 миллиард номнарны болгаш брошюраларны парлап үндүрүп турар, бүгү совет ном үндүрер черлер бодунуң продукциязын делгеп салганнар. Чурттуң ном садыглаар организацияларының 300 хире ажылдакчылары ол ярмаркага төлээлекчи болуп келгеннер. Улуг үлетпүр бүдүрүлгелеринге чаа номнарның делгелгезин эрттирер, чогаалчылар, ном үндүрүкчүлери болгаш хөй-нииити тарадыкчылары-биле ужуражылгалар болур.

(СЭТА).

ДЕТКИП ТУРАР

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

- ⊙ Деткип, таныжары уламчылавышаан.
- ⊙ Израильдиң Преторияга белээ.
- ⊙ Чазылбаан бомба.

«Руде право» солуннуң кол редакторунуң айтырыгларынга М. С. Горбачевтуң харыызын калбаа-биле чугаалажып көрүп болгаш тайылбырлап тура, янзы-бүрү чурттарның политиктиг болгаш хөй-нииитиниң суралгы ажылдакчылары, парлалга органнары тайбын дээш, боо-чепсекти дүжүрери дээш чайгылыш чокка туржуп, боо-чепсекти эндере бүдүрериниң эң-не айыылдыг талазынга — ядролуг чепсекти тургузарының болгаш сайзыраңгайжыдарын соксадыры-биле шыңгыы, эртемге үндезилеттинген контрольга ядролуг шенелделерни соксадырын шиитпирлии-биле чедип ап турар деп демдеглеп турар.

ВАРШАВА. Мораторийни Совет Эвилелиниң ээлчеглиг узатканы «пропагандистиг» базым-дыр дээр Барыын чүкте нептереди турар бак сагыштыг бадыткаашкыннарны М. С. Горбачев бүзүрелдии-биле болгаш тодаргайы-биле бүрүү шапкан деп, «Трибуна люду» солун бижээн. Мораторийден кымның база чүге коргуп турарын, ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадырынга кымның сонуургал чогун совет удуртукчу кончуг бүзүрелдии-биле көргүскен. Боо-чепсекти кызыгаарлаарынче болгаш кызырарынче, делегейниң бүгү талалыг кады ажылдажылгазын хөгжүдеринче угланган үре-түңнелдиг чугаалажыышкынны чорударынга Совет Эвилели бүгү-ле аргаларны ажыглап турар. Ам кады кылган, харысалгалыг шиитпирлерни хүлээп алырынга эң-не таарымчалыг үе келген.

БЕЛГРАД. ТАНЮГ агентилелиниң дыңнадыында Вашингтон-биле үре-түңнелдиг чугаалажыышкыннарны чорударынга бүгү аргаларны ажыглаарынче Москва чүткүп турар деп айыткан. Шенелделерни соксадыры дээш контрольдуң делегей четкизин тургузар дугайын бодаарын саналдавышаан, ядролуг чазылдырыышкыннарны соксадыры дээш шыңгыы, эртемге үндезилеттинген контрольду тургузаар дээш Совет Эвилели туржуп турар.

ПЕКИН. Синьхуа агентилелиниң дамчытканы болза: Совет Эвилели делегейниң айыыл чок чоруунуң ийи-бир-даа болза кол айтырыгларын шиитпирлээринге бурунгаарлаашкынны болдуруптар дээди деңнелге совет-американ ужуражылгаларны чорудары дээш туржуп турарын совет удуртукчу онзалап демдеглээн. Ядролуг шенелделерге мораторий дугайында айтырыгны ядролуг чепсек кызырар дугайында айтырыгга удурланыштыр тургузар дээн ораалдажыышкыннарны М. С. Горбачев хүлээп көрбээн. Ядролуг чазылдырыышкыннарны соксадыры ядролуг чепсекти кызырары-биле тудуш харылзаалыг болгаш ол боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынга улуу-биле дузалаар — Совет Эвилелиниң туружу ындыг болган.

ВАШИНГТОН. Женевага болган ужуражылгада Москва болгаш Вашингтон боо-чепсекти кызырар дугайында дугуржулганы чедип алырынга бичии-даа чоокшулаваан деп, «Лос-Анджелес таймс» солун бижээн. Ынчалза-даа делегейниң айыыл чок чоруунуң ийи, бир-даа бол үндезин айтырыгларын шиитпирлээринге бичии-даа болза бурунгаарлаашкынны болдуруптар дээди деңнелге совет-америк ужуражылгаларны чорудары Москва саналдап турар.

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БРАТИСЛАВА. Совет кызыгаардан ырак эвесте, Тисса хемниң эриинде, Чиерна дээр словак хоорайда Чехословакияда эң улуг мөөңнелге баазазының коллективи күш-ажылчы чаа тиилелгезиниң дугайын рапорттааннар. Бо чылдың эгезинден бээр ЧССР-де «өңнүктерниң чуртунче кирер бээр хаалга» дижирни станцияларның херевлел продукцияларын сайгарар оруктарынга Чехословакияның эң улуг металлургия комбинаттарынга херекглээр Кривой Рогтан сөөртүп чедире берген 2 миллион тонна руданы болбаазырадып кылган. Чехословакияның сески беш чылының онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарышты калбартпышаан, словак демир-орук ажылдакчылары ажыл шагын ажыктыг ажыглап келгениниң болгаш амгы үениң чүдүрер-дүжүрер техниказынга турууушкун болдурбааның ачызында, вагоннарның аңаа турар чоруун ортумаа-биле бир шак кызырган. Ийи таланың бо-бодунга ажыктыг кады ажылдажылгазының хемчээлинге ССРЭ биле ЧССР-ниң солчуп ап турары аңгы-аңгы улус ажыл-агыйы чүъктерин беш чыл дургузунда 50 хире миллион тонналы ажылдап кылыр арганы оларга бээр.

СОФИЯ. БУР-нуң национал байырлалын — Социалистиг революциянын 42 чыл оюн улусчу Болгарияның орук тудукчулары улуг күш-ажылчы тиилелгелер-биле демдеглээннер. София биле Варна аразының «Хемус» автооруунуң 45 километр хире берге болгаш нарын участогунда, «Витиня» дээр даглыг артта, транспорт шимчээшкини ажыттынган.

Чурттуң мурнуу талазындан соңгу чүгүнче баар хемчээлдиг дыка кызырбышаан, ол орук ындыг берге угланыышкынга автотранспорт шимчээшкининиң хөй катап көвүдедип болур арганы берген. «Витиня» артты ажа берген калбак орук — тудуг практиказынга улуг болгаш чоп дээн объект болур. Ол орук даглыг сүүрлерниң эдектерин, ханызы чүс метр чеде бээр кашпалдарны кежир туткан хөй санныг көвүрүглерни, 6 километр узун үш тоннельдерни таварып эрткен.

Ол орукту тудуп, кылырының таарымчалыг маршрудун шилип алыр арганы берген компьютер санаашкыннарын ажыглавышаан, самолёттан тырттырган фото-чуруктарның дузазы-биле ол участоктуң тудуун төлевилээн.

БУДАПЕШТ. «Автоматжыдылга болгаш информатика» деп делгелге венгр найысылалда ажыттынган. Электрон санаалга машиналарын болгаш сан-түңнерни телевидениеге ажылдап кылырының системазын тургузарының адырынга совет болгаш венгр тускай эртемниглерниң кады ажылдажылгазының хөгжүлдезиниң дыка ажыктыг түңнелдерниң болгаш перспективаларының дугайын ол делгелгеде чугаалап турар. Ажылдап турар 22 системаны стендилерде салгылаан. Олар чоокку келир үеде акы-дуңмалышкы ийи чурттуң улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларынга шиңгээдип алдынар.

Делгелгениң тускай эртемниглериниң болгаш аалчыларының сонуургалын венгр «Терта» бүдүрүлгениң болгаш ССРЭ-ниң агроүлетпүркуркомунуң, ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрофикация министерстволарының, ийи чурттуң өске-даа министерстволарының болгаш бүдүрүлгелериниң тускай эртемниглериниң ажылдап кылганы электронуг дериилге болдурган. (СЭТА).

АКШ. Нью-Мексико деп америк штатта хөй кижи чурттакчылыг Альбукерке болгаш ону долгандыр турар чурттакчылыг хөй санныг суурлар Хиросима болгаш Нагасаки дээр япон хоорайларның үүлезинге биче-ле болза таваржыр часкан. Ол дугайын «Альбукерке джорнел» солунга билдиине берген АКШ-тың чазааның чажыт документилери херечилеп турар. Аңаа 1957 чылдың май айда АКШ-тың шериг-агаар күштериниң Б-36 дээр стратегтиг бомбалакчыларындан 10 мегатон ажыг күштүг водородтуг бомба ол хоорайдан ырак эвес черге кээп дүшкен. Ол болза АКШ-тың чепсек курлавырларында эң-не күштүг болган.

Нью-Мексико штатка болган болуушкун ядролуг чепсек-биле дайын сөөлүнде чылдарда АКШ-тың чепсектиг күштеринге боор турган хөй таварылгаларның чүгле бирээзи.

ЧУРУКТА: кээп дүшкен бомбаның корпузу.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

ФКП-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПАРИЖ. Миллион-миллион французтар бистиң үевисте оларның эргелеринче болгаш чаалап алыышкыннарынче бүгү-ниити шаап халдаашкынның байдалында чурттап турарлар. Ол дугайын Францияның компартиязының Политбюрозу ында парлаан медеглелинде чугаалап турар. Оларга ажыл бээринден ойталап турар. Бөдүүн кижилерниң боттуг ажыл төлевири кызырлып бар-ла чыдар. Он-он чылдарда ол дээш демисежип келген социал магадылалдарның турар турбазының айтырыы тургустунуп келген. Кижиниң эрге-ажыынга, хууда хостаалгазынга, демократтыг эргелеринге согуушкунну таварыштырып турар. Оон-биле чергелештир улустар шыдаар арга чок политиктиг болгаш идеологтуг ыйыышкынга таваржып турарлар.

Амгы берге байдалга, келир үеге бүзүрел чок чорукка французтар алзып турар бе деп айтырыг чайгаарла тургустунуп келир. Францияның хөгжүлдезинге өске айтырыглар туруп турар бе, кандыгыл деп, ФКП-ниң Политбюрозу айтырып турар. Коммунистер ажыл чок чоруктуң чайлаш чогунуң дугайында бодалды бүрүү шаап турар.

(СЭТА)

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ЛОНДОН. Чылдың-на Мурнуу-Африка Республикага 200—300 миллион доллар түңнүг аңгы-аңгы боо-чепсекти Израиль берип турар деп, «Мидл ист интернашнл» журнал дыңнаткан. «Решев» дээр ракеталыг катерлер, «Дабур» дээр патруль судноларын, «Агаар-агаар» класстың ракеталары, 105 миллиметр калибрлиг боду чоруур гаубицалар, радиолокация станциялары, ужудукчу чок самолёттар — Мурнуу Африканың армиязын чепсеглээри-биле Тель-Авивтиң шериг-үлетпүр комплекизиниң берип турар продукциязының чамдык хевирлери олдур. КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлели 1977 чылда апартеидтиң күрүнезинге боо-чепсек бээрин хораан резолюцияны хүлээп алган. Ындыг-даа болза, Израильдиң эрге-чагырга черлери ол хоруглаашкынны сөс кырынга деткизе-даа, Преториянын ёзу-чуруму-биле кады ажылдажылгазын үргүлчүлеп турар.

(СЭТА).

БОО-ЧЕПСЕКТИ КЫЗЫРАР

АФИНЫ. Боо-чепсекти бүдүреринге чарыгдалдарны доп-дораан кызырары дээш туржурун Греция Республиканың премьер-министри Андреас Папандреу чугаалаан. КНО-нуң Европа экономиктиг комиссиязының инициативазын ёзугаар Салоникиде чыылдырган Чөөн чүк биле Барыын чүктүң аразында садыг-экономиктиг харылзааларны экижидер талазы-биле конференцияның ажыдыышкынынга чүве чугаалап тургаш, шак ындыг кызырыышкынның түңнелинде, камнап алган акша-херексели делегейниң экономиктиг айтырыгларын чогумчалыг шиитпирлеп алырынга канчап черле ажыглап болбазыл дээрзин А. Папандреу демдеглээн.

Боо-чепсекти кызырары социалистиг болгаш капиталистиг чурттарның аразында бүзүрежилгениң байдалын экижидери Барыын чүк биле Чөөн чүктүң аразында экономиктиг кады ажылдажылганың хөгжүлдезинге чогумчалыг салдарны чедирер ийик деп, А. Папандреу чугаалаан. Бо таварылгада бурунгаар кылдынар баштайгы базым болза, бир чыл хуусаанын иштинде ядролуг чазылдырыышкыннарга мораторийни киирер дугайында АКШ биле ССРЭ-ниң аразында дугуржулгаларны чедип алыры болур.

Сентябрьның 11-ге чедир үргүлчүлээн конференцияның ажылынга капиталистиг болгаш социалистиг 30 чурттан барган 400 делегат киришкен. Ол делегаттар Европа чурттарындан база ол ышкаш АКШ-тан болгаш Канададан чеде бергеннер.

(СЭТА)

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ:

«Мээң кудумчум байырлалы». Ипподром районунга, Карбышев кудумчузу 24. Сентябрь 14-те. Эгелээри 12 шакта.

НОГААН ТЕАТРГА

Милиция ажылдакчылары-биле ужуражылга «Кудумчу, компания, элээдилер» деп темалыг. «Символ» ВИА-ның концерти. Сентябрь 13-те. Эгелээри 14 шакта.

Хоорайның культура киилдизиниң ансамблиниң концерти. Сентябрь 14-те. Эгелээри 17 шакта.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА.

«Звёздочка» клубтуң кичээли. Сентябрь 13-те. Эгелээри 10 шакта.

Танкистиң хүнүнге тураскааткан номчулга. Сентябрь 14-те. Эгелээри 16 шак 30 минутада.

ПАРКТЫҢ ДЕЛГЕЛГЕ ЗАЛЫНГА

Уран чүүл болгаш культура ажылдакчылары-биле ужуражылга. Номнар делгелгези болгаш садыы база болур. Сентябрь 13-те, 15 шакта.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 5 ЧЫЛЫ» СТАДИОНГА

«Зенит» — «Строитель» командаларның футбол маргылдаазы. Сентябрь 13-те 17 шакта.

ГТО нормазын дужаары —№ 1, 2, 7 школалар, көдээ ажыл-агый техникуму. Сентябрь 14-те. Эгелээри 11 шакта.

Футбол маргылдаазы «Шахтёр»—«Колос» ойнаар. Сентябрь 14-те 14 шакта.

«ХҮРЕШ» СТАДИОНГА

Футбол маргылдаазы «Шахтёр»—«Енисей». Сентябрь 13-те. Эгелээри 17 шакта.

«Зенит» —«Динамо». Сентябрь 14-те. Эгелээри 17 шакта.

ПАРКТЫҢ СПОРТ ШӨЛҮНГЕ

Сентябрь 14-те.

Баскетболга блиц-турнир. Школалар, өөредилге черлери, күш-культуржу коллективтер киржир. Волейболга бирги чер дээш өөредилге черлериниң бирги курсчуларының маргылдаазы. Эгелээри 11 шакта.

ЧУРТТУҢ КОЛ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

МОСКВА. ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чединиишкиннериниң делгелгези 200 ажыг гектар шөлдү ээлеп турар болгаш ында 80 хире павильоннар бар. Делгелгеде он-он муң экспонаттар — космос ракеталарындан уруглар ойнаарактарынга, соодукчулардан диш аштаар щёткаларга чедир делгеттинген. Мында салдынган дериг-херекселдер, машиналар, тракторлар, мебель, идик-хеп—ол дээрге бистиң эртемденнеривистиң, конструкторларывыстың, чогаадыкчыларывыстың, инженерлерниң, ажыл-ишчилерниң чогааткаңы, тургусканы чүүлдерниң эң-не экизи, үлетпүрде бүдүрүп болгаш бүдүрериинге белеткеп турарлары-дыр.

ССРЭ-ниң УАЧД-де бүгү-эвилелдиң Хүндүлел самбыразын доктаадып тургускан, ынаар чурттуң мурнакчы бүдүрүлгелерин, ажыл-агыйларын, албан черлерин киир бижиир.

ССРЭ-ниң УАЧД-ге чыл бүрүде ортумаа-биле 10—11 миллион кижи келир. Олар чаа чүүлдер-биле таныжар, дуржулга солчур, а чамдыктары дыштанып, сонуургап келир.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң УАЧД-де «Улустарның найыралы» фонтан.

В. ЗУФАРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БОЛЧАГ

Новелла

Алдынның болчаанче чүгүрүп олур мен. Кежээки сериин салгын Улуг-Хемниң унун куду кулбуңнады челип турду. Ыңдазында далажып чорууурум-на хөлчок. Чүрээм ыстагылаар-даа. Мен чааскаан эвес болдум. Эрик дургаар ийи-ийи, эжеш-эжеш аныяктар селгүүстеп базып чорлар. Олар ыяк-ла колдуктажып алган. А мен-не чааскаанзыргай, бызаазын чидирген хунажын ышкаш, шошкуп чор мен он. Алдынның болчаан черинге четкелек мен.

Улуг-Хемниң чалгыглары бырланнашкан, шулурадыр дагжап баткан. Мээң чүрээм база бырланналдыр соп, савазындан ушта мөөп, дывылайдыр. Алдынның болчаан чери. Эргимимниң айтып бергени узун сандайын үш аныяк кижи ээлеп апкан. Үш ожук дажы. Үш кижи. Тура дүштүм. Өске сандай. Өске кыстар. Орта чоор бе?

Торгу тоннуг ийи кыс, чаңгыс оолду чара тырткаш үлежип алыр дээн чүве дег, ийи талазында сыңнып алган олурлар. Кежээ дүшкен. Үш кижи хөөрешпишаан. Алдын уттупканы ол бе? Бажымга бодалдар чүгүржү берген. Дээрде чартык ай каттырып тур. Аяс дээрде сылдыстар менче карак баскан турлар.

Аныяктар хоорайы Кызыл хоорайда өң-баазын сайгылааннар чайнаан. Үш кижиниң баарынга маңнап чеде берген мен. Алдын тура халып келген.

— Чүге озалдадың, Шириин-оол, сени шак хире манадым.

— Таныvайн шаг болдум. Кижини хайгаарап олурбас сен — дээш, шала думчуктай аарак чугааладым.

— Мээң дурзумден, чыдымдан тапып өөренип ал —деп, Алдын доңгун харыылаан.

Хая көрнүп келиримге, Алдынның демги кады олурган өөрү чогул. Мени чайлап бергеннер-дир. Алдын мени чедип алды. Ынчаар ынакшылым тып алган мен. Ынакшылдың хөрлээзи мени хаара туда берген. Ынчалза-даа таалалым болгаш эргелелим үр болбаан.

Шериг чоруур апарган мен. «Улуг-Хем эриинде узун сандайга сени уткуп алыр мен. Сен мээң чалгыным апарган сен» дээш, үдеп тура чаагымче ол шойт кылган. Автобусче кире берген мен. Сонга карактарындан көөрүмге. Алдынның карактарының чажын чодуп турган. Баарым ажыш дээн. Алдын артып калган. Автобус шимчеп унупкен.

Шеригге үш чыл болдум. Көк солдат эвес, бышкан кызыл-тас дег турум, кадыг-бышкакта каңналган солдат болган бодум болчашкан черимче чүгүрүптүм. Улуг-Хемче көрүнген шаараш узун сандайны ийи кыс, бир оол ээлеп ап-тыр. Алдын ында чогул. Болчаг сандайынче эвес, а Улуг-Хемниң эриинче дүжүп бадыптым. Ак-көк Тывамның ие-хеминге эргеленип, чунуп, секперел алдым. Улуг-Хемниң чиңгиртилеңнээн агымы сагыш-сеткилимни доктаадып шыдаваан. Алдынның арын-шырайын сагындым-даа. Чалыы кыстың шырайы дүвүгү чаагы ышкаш көстүп келген. Бодалдарже дүлнү берген-дир мен. Бир-ле кыстың үнүнден сырбаш дээн мен.

— Шириин-оол!

Сайның даштары козурайдыр. Далаш хая көрүндүм. Долу эът-ханныг херээжен чүгүрүп эвес, чалдан шуут-ла ужуп бадып олур ийин. Алдын эвес-тир. Дезип четтикпейн барган мен. Угбамның арын-шырайын кая көрген кижи боор мен. Сактырын оралдаштым. Ол угба боду-ла өчүй берген:

— Шериг кудээм чедип келген, болчаан утпаан.— деп кезээде хүндүлеп чоруурум тыва вениң бирээзи барык-ла ырлай аарак алгырып чугааланды.

— Бир шак бурунгаар ужудуп келдим.

— Экизин! Кандыг кончуг өөрүнчүг чоор. Алдын менээ чагып кааш барган. Ол бүдүн чай дургузунда бо эрикти харап келген. Дөө узун сандайны ээлеп келген.

— Алдын канчап барганы ол, кадам? — дидим.

— Курорт чорупкан. Сеңээ чагаазы бо-дур, оглум. Ооң холундан чаагажыгашты барык-ла ушта тыртып алгаш, харамдыгып номчуй бердим: «Экии, Шириин-оол! Хуусаан келген. Ужуп ор боор сен. Изиг-Аржаанга чедип кел. Палаткадан садып ал. Үш чылда манадым. Үш хонук бурунгаар ужуп чоруптум. Ынакшааным кончуг. Ынакшылымны камнап чордум. Сүрүп чет! Манадым. Алдын».

Айы-хүнүн садып каан. Сагыжым дүвүрей берген. Аэропорт сагыжымга кирди. Чанымда кижини уттупкаш, ынай болган болдум. Чоннуң хөйүн канчаар. Билет тывылбады. Үшкү хүнде Изиг-Аржаан чурттуг кырган-авага душ боол таваржы берген мен. Буянныг ава менээ билеттиң халаска берген. Авыралдыг-ла ава болган.

Самолёт үр болур эвес. Изиг-Аржаанга чедир бүдүн чартык шак-ла сыылаткан. Дыштанылкчыларның белеткелдиин кайгаан мен. Чүүктээр барбалары дардагар-дардагар. Хол сумкаларының аксы хагдынмас боорга, колуннап, шарып алгылаан. Менде чүү боор, шериг эрде. Холумда чиик хапчыгаш бар. Аржылчыгаш! Ол-ла. Самолёт бедик даг кырынга хонупкан.

Аржаанче чавызап бады барган чал оруктап шаккыладыр шошкупкан мен. Каш-ла халыдым. Алдын кайын-на үне халып келир ирги? Чүрээм сымыранып чор. Ийи-ийи каът бедик ак-ак бажыңнарга чеде чүгүрүп келген мен.

— Шириин-оол!— деп, чапчаа бадып келгеним даг кырында Алдын алгыра-дыр. Дешкилектеп-ле үндүм. Уткужа берген бис. Көзүлбес соруиза бисти куспактапкан. Алдынның бора карактарындан чаш мөндүш диди. Өөрүшкүнүң карак чажы. А мээң сагынганымдан-на боор он. Боостаамда борбак чүве тырлып чыдыпкан. Алдын хөрээмче шурап келген. Ол эргелелдиң сестерин сымыранып турду. Мен оон хоюг чымчак кара чажын суйбап, эргеледип шаг-ла болдум.

Алдын үш домак сымыранды: «Болчаамга турбааныма хомудава. Кезээде кады бис. Авамдан телеграмма алган мен». Дыштанылга бажыңынче четтинчийкеш базыпкан бис...

Улуг-Хем! Уйгу чок Улуг-Хем! Пароход өртээли. Эрик кыдыында сандай. Амыдырал-чурттаалгамда экини, багайны кады үлежип чоруур кадайымның ыдыктыг чери апарган. Кыстарывысты эдертип алгаш, өскен төрээн хемивистиң эриинге бо-ла селгүүстеп чедип келир бис. Чалыы назынывыс, шынчы ынакшылывыс хүлүмзүрүп, чырып чоруур. Алдын болчаан черинге та чеже катап мени чыыра куспактаан. Чалыы назын — ынакшыл-дыр. Ынакшыл — чалыы назын-дыр.

Болчаг чериң утпайн чоруңар. Ында чурттаалганың сыры кезээде хүлүмзүрүп турар.

Моторк ТИРЧИН.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 13-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.45 — Шыдыраага делегей чемпионады. Удук негежириниң маргылдаазы. 8.55 —«Тииледге соонда тулчуушкун». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 10.15— «Кадыкшыл». 11.00 —Камерлиг хорнуң концерти. 11.20 — «Суббота — ада-ие хүнү». 11.50 —Оолдоңдан чок шимчээшкин. 11.55 —Док. фильм. 12.15 —Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. «Чайын шапааң сенте». 12.45—«Тиилекчилер». 1-ги гвардейжи танк болгаш 1-ги гвардейжи механизастаан корпустарның хоочуннары-биле ужуражылга. 14.05 — «Бистер канчаар дыштанып турар бис». 14.45— Бөгүн делегейде. 15.00 —Барашкин, кижи болуп көр!». Мультфильм. 15.20 — «Үе болгаш бодум дугайында». Поэзия антологиязы. Степан Щипачев. 15.35 —Хол бөмбүүнге делегей чемпионады. Херээженнер. Түннел маргылдаалар. 16.15—Дириг амытаннар дугайында. 17.15 — «Корваланның чүрээ». Док. фильм. 18.15 —«Пиквик клуву». Фильм-шииниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35— «Суббота кежээзинде». Чапсарда 22.05 — Медээлер. 22.10 —«Суббота кежээзинде», дамчыдылганың уланчызы. 23.30 —Хол бөмбүүнге делегей чемпионады. Херээженнер. Түннел маргылдаалар. 00.10—00.30 —Шыдыраага делегей чемпионады. Удук негежириниң маргылдаазы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Док. фильм. 8.30 — Ритмниг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45 — Бистиң садывыс. 10.15 — Раховтуң ыяш ажыл-агый комбинадының улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң концерти. 10.40 — «Шүлүк бижип, чурттап чор мен». Грузияның улустуң шүлүкчүзү И. Нонешвилиниң чогаадыкчы ажылының дугайында. 11.10 — Бүгүдеге стадион. 11.40 — «Полессиниге кудалар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.00 — «Шыдаар шааның кызыгаары». Беш сериалыг уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 13.10 — Д. Д. Шостаковичтиң чогаалдарындан. «Катерина Измайловна». Музыкалыг телешии. 16.00 — Док. фильм. 16.20 — «Истелгеге мергежээннер чорудуп тур». «Үшкү адыышкынга чедир». 1-ги кезээ. Телешии. 17.50 —«Тоолаалдап келген». 19.05 — Уттундурбас музыкалыг кежээлер. Болгариядан дамчыдылга. 20.00 — «Тамчыктыг улуңар, чаштар!». «Ай кайнаар чиде бергенил?». Мультфильм. 20.15 — «Вента». Док. фильм. 20.25 —Реклама. 20.30 —«Ариэль» ансамбльдиң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Демир оюннар». Уран-чечен фильм. 22.45—23.55 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Нестеренконуң концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

СЕНТЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чиполлино» 12.40, «Русь изначальная» (1, 2 сериялары) 9.30, 14.10, 17.20, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Этот безумный, безумный, безумный мир» 13.00, 16.00, 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сокровища древнего храма» (1, 2 сериялары) 14.30, 17.10, 19.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Гулливер в стране великанов» 9.30, 12.50, «Удивительная находка или Самые обыкновенные чудеса» 11.10, «Легенда о бессмертии» 14.30, «Двойной капкан» (1, 2 сериялары) 16.10, 18.40, 21.10 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Твое мирное небо» 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 5—10 метр. Дүне 2—8 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соок болур. Хүндүс 19—24 градус, чамдык черлерге 10—15 градус чылыыр.

Кызылга чаъс чагбас, соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 5—10 метр. Дүне 3—5 градус, хүндүс 20—22 градус чылыг болур.

Алдын-кыс Хопеевна Моңгуштуң адынга Кызылдың эмчи училищезиниң 1982 чылдың март 1-де тывыскан ЛТ-1 № 129134 серийлыг дипломунуң читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Аныяк үннер

МӨҢГҮН ДЕЛГЕМНЕР

Сылдыс-хоюп бараадаан ай
Сындан тавaар чортуп үнду.
Шыпшың дүннүң ыраажызы
Сыгырга куш ырлап олур.
Мөгеннер дег чалгыгларга
Мөңгүннелчек херел шонуп,
Эвеген чаш төлү ышкаш,
Эргеленип ойнай берди.
Салгын-биле могаттынчып,
Салдырашкан шарланнарны
Кадарчы ай сонуургаан дег.
Карак уштап кайгап туру.
Эдеришкен чалгыглар кээп,
Эриктерни часкай каапкаш,
Хөлдүң мөңгүн делгеминче
Хөлчок дүрген дезип турлар.

Б. КУУЛАР.
Сүт-Хөл район.

ДҮШ

Даглыг черге кады чорааш,
Дайылдашкан улустарга
Таварышкан болдувус деп,
Даартазында чугааладың.
Сөгүрбээннер олуруунга
Чөптүг хереэ типлезин дээш,
Сокчуп кирер дээривиске,
Соксаңар дээр хоржок болган.
Өлүм-чидим аразынга
Ынакшааннар турбалар дээн.
Өзүп-төрүүр амыдырал
Ырын дыңнап чурттаңар дээн.
Ынчалза-даа кым-даа кижи
Ынакшыза — чалгынналыр:
Бергелерже уткуй ужар,
Бедик сыннар сиртин тевер.
Эргим сарыым, дүжүң дыңнааш,
Эмин эрттир өөрээн мен.
Эр деп атты шынзыдып боор
Эки херек кылыксаан мен.
Чолум оруун кудай дүүнде
Шолбан-сылдыс кайын айтыр.
Хереллеңген ийи караан
Хей-аът киирип, үдеп чоруур.
Аравыста бүдүрел-ле
Ара дүжүп, чорувазе,
Моондактарны ажа халдып,
Бодалывыс чогудар бис.

Н. КУУЛАР.

СОНЕТ

«Амы-тынның кырында» деп медээ дыңнааш,
Көшкелерлиг бедик дагны одуруглааш,
Арай херин, ырактан бол, сенче углай,
Көвүрүг чок хемни сүзе маңнап келдим.

Биеэде дег сенче чагдап чадап турбайн,
Ээге бергеш, хаваан орта холум салдым.
Билбезим бир кыстың адын эргеледи
Эриннериң оожум, шагжок адап чытты.

Сеткилимге кызаңнаашкын диле шөйлүп,
Сербээдедип, бодалдарым хуюктады.
Аймааралдан сагышка алзып, ыдым читти.
«Дүвүрел чок турупар» деп хөөннер чазааш,
«Дүрген дуза» кылыйтыпты, өөрүүр туржук,
Ажыт черге чаңгыс-ла мен ыглап ордум.

Сайлыкмаа Комбу.

сонуургактарга

АК АЛДЫН КУДАЗЫ БОЛУР

Кубаның чурттакчылары Мариана болгаш Пелайо Маунтектер өг-бүле тудуп, куда дүжүргенинден бээр 71 чыл оюн чоокта чаа байырлап демдеглээн. Олар мөңгүн кудазын дөртен алды чыл бурунгаар, 1940 чылда, алдын кудазын — чээрби бир чыл бурунгаар, 1965 чылда эрттирген, ам ак алдын кудазынга белеткенип турар. Олар 11 оолдар, кыстарлыг, ажы-төлүнүң ажы-төлү 41, оларның ажы-төлү —100 кижи четкен.

Хоочуннар чүнүң дугайында эң-не ханы күзеп турар ирги деп айтырарга, Мариана мынча деп харыылаан: «Меңге тайбыңны болгаш ажы-төлүнүң оолдарының, кыстарының аттарын утпазывысты күзээр бис».

ДАРВИННИ АКШ-ТА «ХОРУП» КААН

Дарвин — бүгү делегейге алдаржып, сураглаан англи улуг эртемден. Кижиниң канчаар тыптып келгенинниң дугайында Дарвинниң теориязын школачыларга өөредирин АКШ-тың Теннесси штадының эрге-чагыргалары тускай хоойлу-биле шагда-ла хораан. Чер кырынга кижиниң тывылганының дугайында улуг эртемденниң өөредиин школачыларга башкылааны дээш Теннесси штаттың суд эрге-чагыргалары школа башкызы Джон Скопсту 61 чыл бурунгаар арааттанныг ёзу-биле судтап шииткен. Дарвинниң номнарындан чижектерни айыткан номнарны өөредилге программазынга киирген дээш, Теннесси штаттың школаларынга удур суд чорудулгазы Гринвилл хоорайда чоокта чаа эгелээн.

УЖУДУУШКУН УРГУЛЧУЛЕВИШААН

Француз ужудукчу Патрик Жилль чаңгыс олуттуг чиик самолёт-биле чер бөмбүрзээн долгандыр ужударын шиитпирлээн болгаш 1984 чылдың сентябрьда Францияның найысылалы Париж хоорайдан ужудуп үнген. Оон бээр 29 муң километр хемчээлди эрткен. Индияның Варанаси хоорайының районунга ооң самолёду чоокта чаа аңдарлыышкынга таварышкан. ПТИ агентствонуң дыңнатканын ёзугаар алырга, самолёт шыңгыы үрелген-даа болза, П. Жилль бичии-даа кемдевээн. Самолёдун ол септеп алгаш, чер бөмбүрзээн долгандыр аян-чоруун катап уламчылап эгелээн.

КРОССВОРД

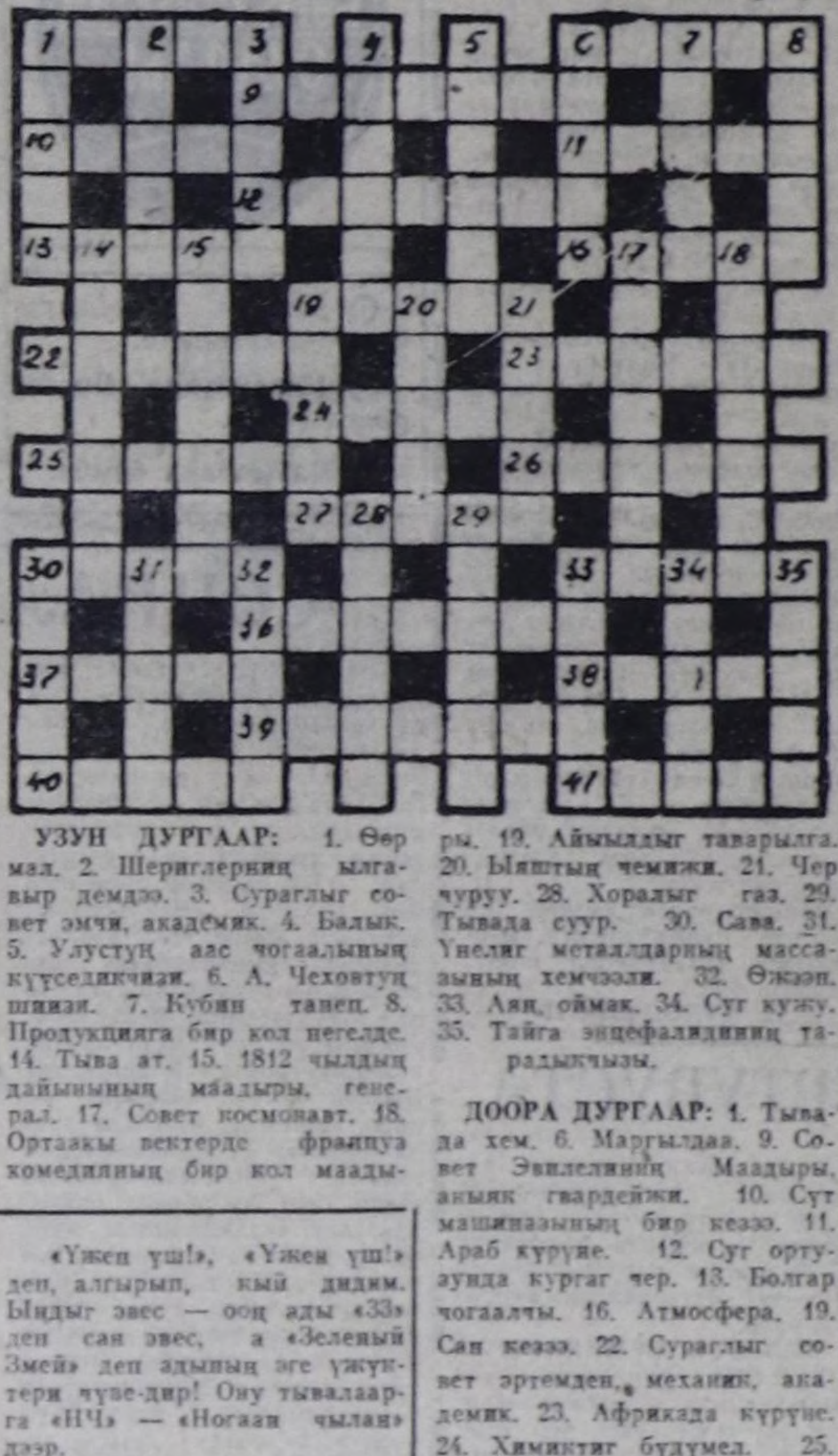

УЗУН ДУРГААР: 1. Өөр мал. 2. Шериглерниң ылгавыр демдээ. 3. Сураглыг совет эмчи, академик. 4. Балык. 5. Улустуң аас чогаалының күүседикчизи. 6. А. Чеховтуң шиизи. 7. Кубин танец. 8. Продукцияга бир кол негелде. 14. Тыва ат. 15. 1812 чылдың дайынының маадыры, генерал. 17. Совет космонавт. 18. Ортаакы вектерде француз комедияның бир кол маадыры. 19. Айыылдыг таварылга. 20. Ыяштың чемижи. 21. Чер чуруу. 28. Хоралыг гаа. 29. Тывада суур. 30. Сава. 31. Үнелиг металлдарның массазының хемчээли. 32. Өжээн. 33. Аяң, оймак. 34. Суг кужу. 35. Тайга энцефалидиниң тарадыкчызы.

ДООРА ДУРГААР: 1. Тывада хем. 6. Маргылдаа. 9. Совет Эвилелиниң Маадыры, аныяк гвардейжи. 10. Сүт машиназының бир кезээ. 11. Араб күрүне. 12. Суг ортузунда кургаг чер. 13. Болгар чогаалчы. 16. Атмосфера. 19. Сан кезээ. 22. Сураглыг совет эртемден, механик, академик. 23. Африкада күрүне. 24. Химиктиг бүдүмел. 25. Эжик. 26. Дээрбек. 27. Шериг бөрт. 30. Ногаа. 33. Баш бурунгаар чарлал. 36. Хүреш. 37. Болгарияда курорт. 38. Шээр малдың уксаазы. 39. АКШ-тың бир штады. 40. Совет эртемден, шериг техниказының конструктору. 41. Тывада хем.

Кроссвордту Н. САЛЧАК тургускан.

АВГУСТ 30-ДЕ ҮНГЕН КРОССВОРДТУҢ ХАРЫЫЗЫ

ДООРА ДУРГААР: 5. Даамал. 6. Дайзын. 7. Казбек. 9. Аганак. 11. Ыргай. 12. Диинчи. 14. Амырак. 16. Алага. 18. Арадан. 19. Сарала. 23. Алдан. 24. Багана. 26. Ангира. 28. Иргек. 30. Ыланыш. 31. Аптара. 32. Чаплин. 33. Нанкин.

УЗУН ДУРГААР: 1. Чайзаң. 2. Часкы. 3. Сарай. 4. Чымыды. 7. Клише. 8. Угаан. 10. Класс. 13. Чадаган. 15. Магадан. 16. Атака. 17. Алаан. 20. Мааду. 21. Удэге. 22. Мапза. 25. Атаман. 27. Гранит. 28. Ишкин. 29. Кадар.

«33» АЗЫ «НЧ»

Рассказ

Студент тургаш-ла, тапыжа берген мен. Чүгле танышкан эвес, харын-даа ол чылдарда өннүктежи берген бис. Халаптыг, хутбай «найырал» болганын ынчаарда билбээнимге ам дыка-ла хомудаар-дыр мен.

Ол «өннүүм» ынчаарда үжен үш харлыг турган. Ол кажан-даа кырывас, ынчангаш үжен үш харын чылдың-на демдеглээр. Дашканы көдүргеш, «өннүк» чылдың-на мынча деп чугаалаар: «Чечектелип, чедишкен назы-харым дээш, амыдыралдың бо дээди чадазынга меңге догуннаарын шиитпирлээн мен! Ол дээш чык кылыылы! 33 сан дээш ток кылыылы!».

Арагалыг савазын «өннүүм» стол кырынга шак кылдыр тургузуп каар— боду кажан-даа ишпес, а өске аалчылар шупту ижип олурар. «Чүге ишпес сен?» деп айтырарга, «Арага менээ күш чедер эвес, ижеримге-даа хей чүве-дир» деп харыылаар.

«Өннүк» ат салырда, база-ла «33» деп бижип каар. Кажан мен эң баштай оон-биле ылаптыг танышканымда, чээрби үш харлыг турдум. Студент чораан үемниң сөөлгү чылы. Оон бээр он чыл эрткен. Бо эрткен үениң дургузунда мээң амыдыралым дыка-ла өскерилген, а өскерлипде — дыка багай кылдыр. Хамык ужур «өннүүмнүң» бак ёзазы. Бо дугайын доңгулап чугаалап көрейн.

Институтту доозарымга, мени аспирантурага арттырып каан. Анаа «33» дыка-ла амыраан. Бир кежээ ол менээ мынча деп чугаалады: «Сен удавас эртемден болур сен. Хыныырын аажок-тур. Ынчап болбас — чүс рубль дээрге, бүдүн шалың эвес, а чаңгыс кежээ өннүктер-биле кады шайлап кааптар чүве-дир». Ооң соонда ол менээ 200 рубль шалыңныг ажыл тып берди.

— Ийи чүс рубль-биле дөрт кежээ өннүктерим хүндүлээр мен — деп, «33»-ке чугааладым.

— Чүү боор, өннүктериңни дөрт катап хүндүлеп, хөглээр сен, а олар сени чээрби чеди катап шайладырлар. Хөй-ле өннүктерлиг бол — деп, «33» менээ аажок чагаан. Немей акша ажылдап алырын база сүмелээн.

Өннүктер-даа, таныштар-даа удаваанда эндерилген. Үргүлчү телефоннаар. Олар эндерлип-ле келир, кежээнии-не, а оон сөөлүнде барык хүннүң чыгам хөглеп, арагалап турдувус. Немей акша ажылдап алыр хамаан чок, кол ажылым безин холдуунда уттундурган. Удаваанда ажылдан мени үндүр хөөглепкен.

— Ында онза чүү боор, хамаан, дыка муңгарава, менээ өске ажылдан тып бээр мен, эр кижи ындыг уян болбас чоор. Сээң тускай эртеминге чүүлдешпес-даа бол, менде бир ажыл бар — өннүктерни уткуур, шайладыр, оларның-биле хөглээр — мындыг хүндүлүг ажыл чүве —деп, «33» чугаалады.

Чаа ол ажылымга үш чыл болдум, ооң сөөлүнде үш ай иштинде эмнелгеге чыттым.

— Па, мындыг кошкак деп сени билбээн мен. Ажылдаан херээн чок кижи-дир сен. Ажылды дыштанылга-биле холбаштырып шыдавас кижи-дир сен—деп, «33» тоомча чок чугаалай-дыр.

— Ажылдавас болзумза, чүнүң-биле амыдырап, чурттаар кижи мен—деп, алгырдым.

— Анаа болур, ажырбас, көөр сен—деп, «33» харыылады.

Оон сөөлүнде «33-түң» аайы-биле үш чыл дургузунда сергевээн мен. Ажыл кайда боор, үш чылда хоругдалга олурдум.

Хосталган сөөлүнде, дыка-ла бодандым. Моон соңгаар «33»-биле черле өңнүктешпес деп шиитпирлеп алдым. Угаан-сарыылдыг, ажыл-иичи, чаагай сеткилдиг эки уруг-биле таныжа бердим. Өглениип алдывыс. «33-тү» кадайым бажыңывысче кирбеске-даа. Мен ону чорту уттуп эгелээн мен. Ынчалзажок «33» мени утпаан. Шалың алгаш, кежээ чанып олурумда, ол ийи эштиг бир катап менээ таваржы берди. Ооң ийи эжи мээң школачы өңнүктерим болду.

— Сен бисти уттупканың ол бе? Хоочун эштериң-биле ужурашканыңны демдеглевезиң ол бе? Сеңээ ыядынчыг эвес чүве бе? —деп, «33» үш катап айтырып, ээрежип туруп берди.

Ам канчаар боор, чөпшээрежиптим. Шуптувус бистиң бажыңывыска келдивис.

— Сен бо «33»-тү эштери-биле катай үндүр ойладып шыдавас болзуңза, мен шуут чоруй баар мен. Шилип ал! Мени азы өңнүктериңни! — кадайым хорадавайн-даа, оожум чугаалады.

— Шилип ал! Кадайга чагырткаш, эр кижи өңнүктеринин канчап садар чүвел? Соңгу назынга багай болур чоор — деп, «33» чугаалады.

— Өг-бүлем база катап шак ынчаар бузулду. База катап бот болуп, чааскаан артып калдым. Школачы чораан өңнүктерим база чиде берген, чүгле «33» мээң-биле кады арткан.

— Көрдүң бе, сеңээ чүгле мен ынак, илегелдиг, шынчы-дыр мен. Ынчангаш мени дээш ижиивит —деп «33» дужаал берди.

Ооң кадыкшылы дээш база катап пактапкан мен.

Бөгүн бодум 33 харладым. «33» мээң чанымда олур. Хөөрежип олур бис. Ол шаандакызы ышкаш, база-ла кылаң-караны чооглавайн-дыр.

— Мээң кадыкшылым дээш! — деп, йөрээл салгаш, куңдаганы көдүрдүм.

— Кадык-шыырак бол! — деп, «33» база йөрээп калды.

— Хоржок, «33»! Меңээ хомудавчыг-дыр. сен бөгүн мени дээш ижер ужурлуг сен! — деп, шыңгыы чугааладым.

— Чок, дөмей-ле ээририр эвес мен, хей-ле ишкеш чоор ону — деп, ол чоргаар харыылай-дыр.

— А сээң ээририр азы ээрбезиңни бөгүн хынап көрээл!

— Хей чүве! Анаа олур! — деп, шириин чугаалааш, «33» туруп келди.

— Көргей-ле бис, кулугур!— дээш, «33»-че шурай бердим. Чиңиг демисел шак ынчаар эгелей берди. Арай боорда ону хүлүп алдым. Бир шил ишти водканы «33»-түң аскынче кудуптум.

Көрүп олурарымга, «33»-түң арны-бажы, бүгү мага-боду сириннейн берди, ногаан апарды. Мээң кады пактап чораан хөй өңнүктеримге дөмейн аажок. Оон сөөлүнде мээң баглап каан хендиримден ол боштунгаш, өрээлден соястап үне берди. Удав дээр кедергей дайзын чыланга дыка дөмей, ынчалзажок хенциг-даа шокары чок —шупту ногаан.

«Үжен үш!», «Үжен үш!» деп, алгырып, кый дидим. Ындыг эвес — ооң ады «33» деп сан эвес, а «Зеленый Змей» деп адының эге үжүктери чүве-дир! Ону тывалаарга «НЧ» — «Ногаан чылан» дээр.

Миннип келиримге, мээң болумну так кылдыр хүлүп каан болду. Шагдааның сержантызы протокол бижип олур.

— Чүнүң ужунда арагалап, чүге хулиганнап, дуржоктанып турдуң? —деп, ол байысаай-дыр.

— Төрүттүнген хүнүмде... өннүүм-биле кады ижиптим...

— Төрүттүнген хүннерни хүн бүрүде демдеглээр кижи сен бе? Билир бис: Өңнүүң фамилиязын кым дээрил?

— Билбес мен—деп, дыңналыр-дыңналбас, шаам чок харыыладым.

— Ооң фамилиязын бистер эки билир бис —деп, сержант чугаалай-дыр. Ат болган, шагдаа ажылдакчылары шуптузун билир чүве-дир.

Менден ыракта аныяк сержант кезек када боданып олургаш, харын кажыл деп айтырды.

— Үжен үш—деп, харыыладым.

— Чедишкен назы-дыр. Шагда-ла боданыр турган-дыр сен. Орайтавааңда, эки бодан!

— Ийе, ийе!!! Шагда-ла боданыр турган-дыр мен, ам-на ылаптыг боданып көрейн! —деп, алгырдым.

Андрей КУЧАЕВ.

ШЫН Редакцияның адрези:
667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.
Солун неделяда 6 катап үнер.
Чагыг № 3360.
Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00217.